

Utgitt av NAVFs utredningsinstitutt

Forskningspolitikk

4/91

Soria Moria
– sterk
konfrontasjon

Statsbudsjettet
og
forskningen

Narve Bjørge
– en ekte
nysgjerrigper

EF – EØS: Forskningsfundamentet

Spørsmålet om hva som er domenet for EFs rammeprogram for forskning, har dukket opp her hjemme i den senere tid. Det kan derfor være av interesse å referere hva noen nøkkeldokumenter sier om dette spørsmålet.

Hensikten med EFs forskningsprogram ble hjemlet i Enhetsakten fra 1987. Da adderte man «Title VI, Article 130 F» til Del III i Roma-traktaten. Her heter det bl.a.:

The Community's aim shall be to strengthen the scientific and technological base of European industry and to encourage it to become more competitive at an international level. In order to achieve this it shall encourage undertakings, including small and medium-sized undertakings, research centres and universities in their research and technological development activities; it shall support their efforts to co-operation with one another, aiming, in particular, at enabling undertakings to exploit the Community's internal market to the full, in particular through the opening-up of national public contracts, the definition of

common standards and the removal of legal and fiscal barriers to that co-operation.

I EØS-avtalen, som nå foreligger, (draft outline, Brussels 24.10.91) heter det i en hoveddeklarasjon («Preamble» – point 9):

Attached to the common objectives of

Eldrid Nordbø

strengthening the scientific and technological basis of European industry and to encourage it to become more competitive at the international level.

I tidligere handelsminister Eldrid Nordbøs redegjørelse i Stortinget 24.10.91 om EØS-avtalen, sa hun bl.a. at:

... partene har videre forpliktet seg til å utvide samarbeidet innenfor områder som forskning og teknologisk utvikling. Det er av stor viktighet for våre bedrifters utvikling og fremtidige konkurransevne at vi nå kommer fullt og likeverdig med i EFs rammeprogram for forskning og utvikling.

Det som her kommer til uttrykk, er ikke overraskende i lys av at EF primært har karakter av å være en økonomisk samarbeidsorganisasjon. Hvis EF etter hvert realiserer sine unionsplaner, vil naturligvis det legitime grunnlag for forsknings-samarbeid utvides i takt med denne utviklingen. Hvis forsvars- og sikkerhets-spørsmål inkluderes, tilsier det f.eks. også EF-samarbeid om forsvarsforskning.

Foto: NTB

Kunnskapsimport viktigere enn forskning?

Tidligere forhandlingsdirektør Odd Gøthe i Industridepartementet har nylig holdt et foredrag om norsk industri. Ifølge Aftenposten 25.09.91 foreslo han

... å opprette en en frittstående statlig stiftelse til å kjøpe hjem den know how (kunnskapen) vi mangler eller har mistet til utlandet. Han talte varmt, for på den måten å hjelpe mylderet av små og mellomstore bedrifter – den store underskogen i norsk industri – og trakk bl.a. frem IT-industrien der 70 prosent av eksportinntektene kommer fra de mellomstore bedriftene.

Gøthe har tidligere hevdet at norsk forskning ikke har innfridd forventingene på industrisiden – jfr. Forskningspolitikk 2/89.

Ny OL-glipp?

De ansatte hos EB-Nera er meget skeptiske til innkjøpspolitikken som føres av det offentlige og mener utenlandske selskaper dumper prisene i Norge.

I et brev til samferdselsministeren trekker de spesielt fram en kontrakt som nylig er inngått om radiolinjeutstyr til Televerket. I brevet heter det blant annet:

Dere politikere oppfordrer til å kjøpe norsk for å sikre sysselsettingen. Vi venter da at offentlige etater og institusjoner blir pålagt å kjøpe norske varer og tjenester under forutsetning av at disse er konkurransedyktige i pris og egenskap. Vi mener at det er urimelig at det norske Televerket velger å vrake norsk utstyr til fordel for japansk for TV-overføringer fra OL-94. Slik ovennevnte sak nå står, må vi bare konstatere at en norsk bedrift grundig er tatt ved nesen i et forsøk på å benytte den store mulighet til å kunne profilere seg ved et slikt arrangement. Muligheten får vi neppe igjen i Norge på en del år. (Dagens Næringsliv 8/11-91).

Tilbake til den første etterkrigstid?

I sitt bidrag til en artikkelserie i Aftenposten om de utfordringer Norge som industrinasjon står overfor, hevder direktørene Gerhard Heiberg og Joachim A. Holter i en stort opplått artikkel 04.10.91 blant annet at:

Regjeringen bør etter vår mening opprette et samarbeidsorgan for overordnet strategisk økonomisk planlegging. Dette organet bør være tverrpolitisk sammensatt og ha medlemmer fra både bedrifter, organisasjoner og myndigheter. Organet må få tilstrekkelig tyngde til å kunne ha både samfunnsmessig og politisk gjennomslag. Aller viktigst er det imidlertid at deltagerne har som sitt utgangspunkt at arbeidet skal rettes mot å nå felles nasjonale mål, og ikke å forsvare gruppe- og bransjeinteresser de ellers føler seg forpliktet av.

Forskningspolitikk

Nr. 4, 1991, 14. årgang. ISSN 033-0273

Utgitt av NAVFs utredningsinstitutt,
Norges allmennvitenskapelige
forskningsråd.

Adresse: Munthesgate 29, 0260 Oslo 2.
Tlf. (02) 55 67 00

Gratis abonnement fås ved henvendelse til
avdelingssekretær Unni D. Daaland ved
instituttet.

Redaksjon: Hans Skoie (ansv. redaktør),
Ragnar Ytrehus (redaktør), Åse Gornitzka,
Gunnar Sivertsen og Olaf Tvede.

Redaksjonen avsluttet 12. november 1991.

Sats og trykk: GPG Sats & Trykk, Oslo.

INNHold

Soria Moria – sterk konfrontasjon	4
NTNF fra 1975 til 1995 – tiltagende detaljstyring av utførende sektor	6
<i>Gunnar Sand</i>	
Organiseringen av norsk forskning – noen refleksjoner	8
<i>Kjell Baalsrud</i>	
Ordninger eller ønsker?	10
<i>Ulf Torgersen</i>	
Krav om effektivitet, kvalitet og resultater	11
<i>Fra et foredrag av Gudmund Hernes</i>	
En ekte nysgjerrigper	12
<i>Ragnar Ytrehus</i>	
80-årenes kamp om knappe ressurser ved UiO	14
<i>Liv Langfeldt</i>	
Statsbudsjettet og forskningen	16
<i>Terje Bruen Olsen</i>	
De anvendte samfunns- vitenskapelige instituttene – går veien framover?	18
<i>Olaf Tvede</i>	
Den nye studenteksplosjonen – dens forutsetninger og konsekvenser	20
<i>Per Olaf Aamodt</i>	
Stillingsstruktur og kvalifikasjonskrav	21
<i>Terje Bruen Olsen</i>	
Filantropiens innflytelse på et grunnforskningsinstitutt	22
<i>Robert Marc Friedman</i>	
Forside: Professor Carl Størmer ved sin nordlys-stasjon på Bygdø i 1921. Bildet er velvillig utlånt fra Gyldendals billedarkiv.	

Grøholt på høring

Høringsinstansene har nå talt om Grøholt-innstillingen. Synspunktene spriker – noe man måtte vente i lys av utvalgets innstilling. Forslaget om et altomfattende forskningsråd får stor verbal oppslutning, men til gjengjeld er uenigheten meget stor om innholdet. Her møter man en frontalkollisjon mellom en tradisjonell universitetsforskningsmodell, organisert etter disiplinære hovedområder og den anvendte forsknings problem- og sektororientering. Når man søker å organisere alle disse interesser sammen i ett råd, hvor et dominerende industripolitisk virkemiddel som NTNF inngår, må man vente alvorlige problemer. Også Senter for ledelse, organisasjon og styring (LOS), betoner i sin uttalelse at en sammenblanding av så mange interesser har en tendens til å lede til store konflikter.

Allerede fordelingen på de disiplinære hovedområder i NAVF har vært vanskelig å takle, og spørsmålet om en politisk fordeling av disse midler fra regjering og Storting, har vært reist en rekke ganger. På 1980-tallet uttalte Forskningspolitisk råd, med professor Sejersted i spissen, at:

De politiske myndigheter bør tvinges til å ta de rent politiske avgjørelser. Hvor meget vårt samfunn bør satse på humanistisk, naturvitenskapelig, medisinsk eller samfunnsvitenskapelig forskning, er ikke et spørsmål som først og fremst bør avgjøres av forskere, til det har de ingen kompetanse. At de politiske myndigheter vegrer seg for å ta opp hansken, er forståelig, men intet argument mot å forsøke å få til å gjøre det.

Det har vært hevdet at Forskningspolitikk er tilhenger av status quo. Det er ikke tilfellet – men vi mener at status quo er bedre enn modellen som nå er lansert. Dessuten – det fins justeringsmuligheter. De mest aktuelle bør være knyttet til den tekniske grunnforskning, miljøforskningen og samfunnsforskningen. For den sistes del er det naturligvis tungtveiende når NORAS' styre uttaler at «det organisatoriske skille mellom NAVF/RSF og NORAS ikke har fungert etter hensikten». Men dette må jo kunne ordnes uten å lage et nytt NTNF-dominert gigantråd? Disse grenseproblemer i samfunnsforskningen har for øvrig lenge

vært kjent for departementet, og man kan med rette spørre om hvorfor man ikke har ryddet opp i dette forholdet mellom to av departementets underliggende organer.

På Utredningsinstituttets konferanse om Grøholt-innstillingen tok statsråd Hernes til orde for en grundig debatt om innstillingen. Hans dyptpløyende spørsmål forbauset mange. Maktet så konferanse- og høringsrunde å leve opp til Hernes' utfordring? Svaret må bli nei – på flere måter ble det en skuffende opplevelse i lys av at vi kanskje står foran en av etterkrigstidens mest omfattende reformer på forskningsområdet.

Vi fikk blant annet demonstrert at forskerne ikke er særlig bedre enn andre grupper når egne saker – og forholdet til myndighetene i særdeleshet – debatteres. Kunnskapsgrunnlaget hos mange av aktørene er lite overbevisende.

Norsk industris interesser og evner til å artikulere forskningspolitiske interesser er en sak for seg og synes å stå i stil med industriens alvorlige nedtur på 1980-tallet. Også på det forskningspolitiske området er det vanskelig å få øye på industriens profesjonalitet – hvis den fins. Kanskje 10 prosent-nedgangen i FoU-innsatsen i industrien fra 1987-89 er uttrykk for at man er i ferd med å gi opp utviklingen av en norsk kunnskapsbasert industri? Forhandlingsdirektør Odd Gøthes antydning om at han nå primært ser et behov for kunnskapsimport, er i så måte interessant.

Selv om Grøholt-debatten nå stilner av, vil neppe spørsmål knyttet til finansiering og rammebetingelser, blant annet organisasjon for forskning, forstumme i Norge. Hvorfor offentlige myndigheter finansierer forskning og utviklingsarbeid i det enkelte tilfellet, og hvorvidt man i rimelig grad innfrir løfter og forventninger, vil åpenbart forfølge oss. Og uten noen klare prinsipper for organisasjon og finansiering, vil regjeringens stadig tydeligere ønsker om oppfølging på kvalitet- og resultatsiden heller ikke la seg realisere. Regjeringen bør fatte et klart vedtak i Grøholt-saken og ikke skyve problemene over til et «upolitisk» forskningsråd som allerede i starten må ta stilling til fundamentale forskningspolitiske spørsmål.

Hans Skoie

Soria Moria – sterk konfrontasjon

Utredningsinstituttet arrangerte 23. september en forskningspolitisk konferanse om Grøholt-utvalgets innstilling. Interessen og engasjementet var upåklagelig og temperaturen til dels høy.

Statsråd Hernes tok i sitt åpningsinnlegg en for mange overraskende retning. I stedet for å proklamere tidstabellen for gjennomføringen av en Grøholt-reform, stilte han en rekke nokså fundamentale spørsmål – til dels svært kritiske – til forslagene i innstillingen. Representerer forslagene virkelig en forenkling – gir den bedre oversikt? Kan forslagene modereres uten å ødelegge den indre sammenheng i dem?

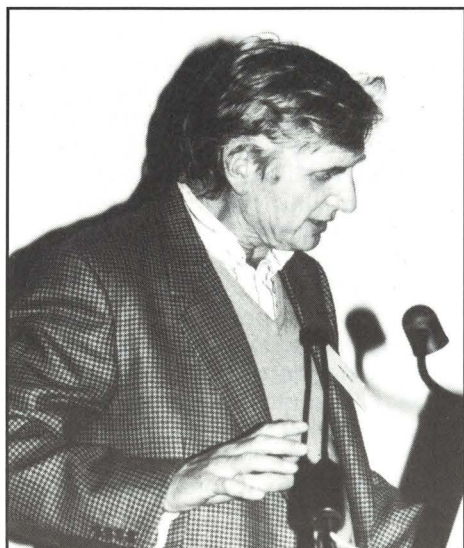
Mest interessant var kanskje statsrådets spørsmål knyttet til sektorfinansieringsprinsippet. Han uttalte blant annet at:

Det er helt vesentlig slik jeg ser det at mange departementer interesserer seg for å bruke forskning både som virkemidler i sektoren og som grunnlag for

sitt eget arbeid. Grøholt-utvalget holder fast ved sektorprinsippet, modifisert og innpasset i en ny struktur. Men er de gode sider ved sektorprinsippet godt nok ivaretatt? Vil departementene i tilstrekkelig grad kunne holde fast ved sin interesse for forskningssaker? Jeg kan si at i min rolle som forskningsminister er noe av det mest vesentlige å ha allierte i regjeringen. Vi kunne bygge en struktur der hvor man hadde så å si 17 uinteresserte regjeringsmedlemmer og så hadde en forskningsminister som måtte kjempe mot finansministeren med resten som et lite engasjert publikum. En fordel ved sektorprinsippet er at man har flere statsråder som kan være en koalisjon når vi skal «gang upon» finansministeren. Dette er noe som en må ta hensyn

til ved inndelingen og vektleggingen av sektorprinsippet.

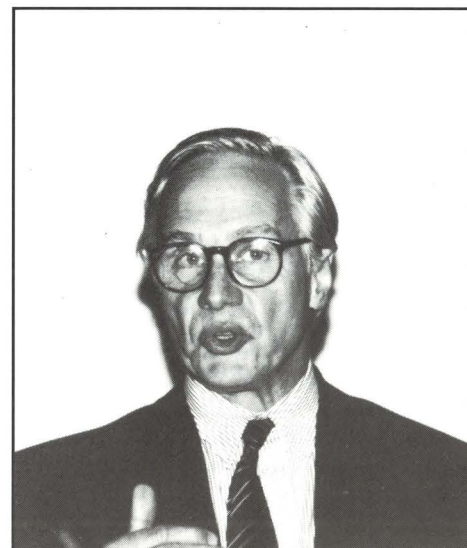
Konferansen var delt inn i fire sesjoner: Hovedlinjer i innstillingen, Departementene som forskningspolitiske aktører, Forskningsråd og universitet og Offentlig FoU-engasjement på næringslivsområdet. Innstillingen møtte atskillig motbør, men fikk også støtte. NTNFs styreformann Aakvaag ønsket en sterkere sektororganisering i et eventuelt nytt råd – mens NAVFs direktør Bjørge helt motsatte seg dette. Samtidig lanserte han en rekke forutsetninger for å kunne godta NFR-førslaget. Vi viser for øvrig til konferanserapporten fra utredningsinstituttet (Rapport 14/91). Herfra har vi saksset følgende smakebiter:

Professor Ottar Brox

Professor Else-Ragnbild Neumann

Professor Francis Sejersted

Sagt på Soria Moria:

Et offentlig utvalg som klarer å få opp i dagen så mange bunn reaksjonære holdninger, har gjort et meget dyktig arbeid.

Inge Lønning

Jeg drister meg til å vedkjenne meg en oppfatning av Grøholt-innstillingen som her karakteriseres som erkekon-servativ, full av frykt og paranoid.

John Rekstad

Jeg skal ikke akkurat angi hvor milli-ongrensen går i en grensedelsforretning i forhold til NTNF-systemet, men jeg ser klart at det vil være nødvendig, dersom Grøholt-utvalgets hovedmodell skal implementeres, å skille ut en del av det som i dag ligger under NTNFs an-svarsområder og gjøre det til en direkte næringsoperasjon og ikke til forskning.

Inge Lønning

Nå er det naturligvis en uklarhet, som det er sagt, hvorvidt det er snakk om ett eller tre råd. Ja, det er en uklarhet. Det vil være en uklarhet også hvis man etablerer en matriseorganisasjon, som Aakvaag sa. Men jeg tror at en eller annen form for uklarhet her, kommer vi ikke unna. Vi må ha én organisasjon som på en logisk, klar og grei måte kan kombinere disse forskjellige hensyn. Jeg tror den uklarhet vi har etablert, er rimelig god. Det er mye av en paraply det vi har velvet over det hele.

Francis Sejersted

Jeg har etter hvert lært meg til å hate ordet strategisk ansvar i forbindelse med forskningsråd. Det fordi det betyr at rådet har makta og instituttet har hele ansvaret.

Tian Sørhaug

La det ikke herske noen tvil om at sektorprinsippet er sterkt svekket i forslaget, uansett hvordan man pynter på det. Jeg tror også personlig at brukerinngrepet er sterkt svekket hvis man beholder en intern organisering basert på disiplin. For oss er brukerne viktigst.

Hugo Parr

Aakvaags forslag var i grunnen to forskningsråd, men ikke ledet av hvert sitt næringsdepartement, men ledet av et direktorat hvor det sitter mennesker uten politisk ansvar for avgjørelser som i virkeligheten er politiske. Jeg vil bare si at jeg synes det er et usunt opplegg, fordi det ikke drar opp grenselinjer mellom hva som er politisk ansvar og hva som er faglig ansvar.

Finn Lied

Når det gjelder de næringsrettede rådene, er vurderingene enkle fordi disse rådene er tilknyttet næringer som alle sammen er brakt opp i alvorlige vanskeligheter og i stor utstrekning med disse rådene medvirkning. Med andre ord: Skal man se på hvordan det har gått med disse næringene, må vurderingen av at vi trenger en ny forskningsrådsstruktur være helt entydig. Landbruket har sitt eget forskningsråd, og det er brakt opp i en situasjon som jeg ikke skal spesifisere. Et meget teknisk fremstående landbruk, men håpløst subsidieavhengig og dessuten er legitimiteten ved overføringene og lignende i ferd med å forsvinne.

Ottar Brox

Det er nå reist et forslag som skulle forene sektorinteresser og disiplininteresser. Jeg har stor forståelse for sektorstrategier og de problemer de strir med. Men dette forslag må jeg si helt klart fra, det kan ikke den andre siden, universitetsforskningssiden, akseptere.

Narve Bjørge

LOS om Grøholt:

Det motsatte av forenkling?

Senter for ledelse, organisasjon og styring (LOS) i Bergen har kommet med en uttalelse om Grøholt-utvalgets innstilling, hvor det blant annet heter at:

Forslaget om Norges Forskningsråd reiser en del problemstillinger som er velkjente i norsk politisk og administrativ historie. Det er snakk om et organ som må forventes å få betydelig innflytelse, og mange vil derfor være interessert i hvem som skal bli de toneangivende, og i hvilke prinsipper og hensyn som skal legges til grunn for forskningsrådets virksomhet.

Det er for eksempel grunn til å tro at Norges Forskningsråd vil bli møtt med forventninger om at man skal være lydhøre for signaler fra politiske myndigheter, at man skal ta rent faglige hensyn og at man skal lytte til ulike interesserte og berørte parter.

Den relative betydningen av slike signaler vil bli påvirket av (det skiftende) interesse-mønster, rådende forskningspolitiske ideer, konflikt-nivå og konfliktmønster på feltet. Over tid vil et saksområde som det Norges Forskningsråd tiltenkes, kunne bli trukket sterkere inn i departementet/ene, gitt større faglig selvstyre eller bli underlagt sterkere interesse-representasjon og-styring.

Det er derfor et problem at utredningen i så liten grad tar opp hvor mye fellesskap (konsensus) og hvor mye konflikt det er – og forventes å bli i fremtiden – på det feltet man vil reorganisere. Implisitt synes det å bli antatt at det er fellesskap nok til at en betydelig innflytelse kan gis til relativt uavhengige personer som ikke skal representere noen spesielle grupper.

Det er et spørsmål om denne forutsetningen er realistisk. Hvis ikke, er det all grunn til å tro at de ulike interesser og konflikter vil komme til uttrykk i den videre utviklingen av, og iverksettingen av forslaget. Det kan skje ved at konfliktnivået blir så høyt at forslaget treneres eller stoppes. Det kan også skje ved at det blir inngått så mange kompromisser at man ender opp med meget kompliserte ordninger – altså det motsatte av den forenklingen man ønsker å oppnå.

Tiltagende detaljstyring av utførende sektor

Grøholt-utvalget påpeker i sin innstilling at den teknisk-industrielle instituttsektoren har vært gjenstand for overstyring. Utvalget anbefaler større delegering av styringsansvar på operativt nivå og større grunnbevilgninger. Dette er i tråd med situasjonen internasjonalt og vil kunne bidra til å rette på en betydelig ubalanse.

Gunnar Sand

Virkeligheten er imidlertid en annen. Upåvirket av den tenkning som gjennomsyrrer ikke bare Grøholt-utvalget, men også Thulin-utvalget, Forskningsmeldingen og NHO, legger NTNF nå opp til større detaljstyring og mindre strategisk ansvar i utførende sektor. Begrunnelsen oppgis å være behovet for nasjonal arbeidsdeling, samt at NTNF, slik de uttrykker det, «vurderer det som nødvendig å påta seg et utvidet ansvar for grunnleggende teknologisk forskning.»

93 prosent brukerstyrt

SINTEF-gruppen fikk i 1990 75 prosent av sine inntekter som betaling for utførte oppdrag for næringsliv og forvaltning. De resterende 25 prosent fordelte seg på forskningsrådsmidler (23 prosent), hovedsakelig NTNF, og kapitalinntekter (2 prosent). NTNFs bevilgninger til SINTEF-gruppen fordeler seg i hovedsak på tre poster – brukerstyrte programmer og prosjekter, strategiske teknologiprogrammer og grunnbevilgninger. Forholdet mellom den første og de to siste var for 1990 anslagsvis 4:1. Totalt sett er SINTEF-gruppen dermed ca. 93 prosent brukerstyrt.

Brakerstyring og sentral styring

NTNF har gjennom årene vært utsatt for mye kritikk og har svart med hyppige og drastiske omlegginger av bevilgningsstrategien. Denne har gitt seg særlig to utslag:

Kravet om mer synlige resultater av forskningsmidlene har ført til en orientering mot stadig større grad av brukerstyring.

Kritikk som har gått på sløsing av forskningsmidler, har ført til at NTNF har belagt en stadig større del av midlene med sentrale føringer.

Dette kommer i tillegg til at NTNFs bevilgninger til teknisk-industrielle forskningsinstitutter ikke har holdt tritt med økningen i oppdragsvolum. Mens inntektene over de siste 15 år har økt med 75 prosent, har bevilgningene fra NTNF så og si stått stille. Veksten i instituttsektoren er med andre ord drevet frem av markedet, ikke av offentlige bevilgninger.

Grunnbevilgningenes andel av NTNFs bevilgninger til instituttene har sunket dramatisk de senere år. Fra å utgjøre nær 60 prosent i 1975, var andelen i 1990 nede i ca. 20 prosent.

Utviklingen skal fortsette

På bakgrunn av NTNFs langtidsplan «FoU-strategi 1990 -94» offentliggjorde rådet ved årsskiftet notatet «Gjennomføring av NTNFs FoU-strategi: Bevilgningsstrategi». Her varsles den videre kurs for de nærmeste år. Langtidsplanens hovedpoeng er at den økonomiske og samfunnsmessige nytteverdi av NTNF-finansierte FoU-aktiviteter må økes. Herunder ligger blant annet de senere års betydelige satsing på teknologioverføring og stimulans til nyetableringer. Økt brukerstyring skal være et annet virkemiddel for å få dette til.

Andelen av midler som skal være brukerstyrt, skal ifølge notatet ikke økes utover de 75-80 prosent de i dag utgjør. Derimot går NTNF inn for å øke den andel av de resterende 20-25 prosent de selv skal ha styringsrett over. Fra dagens situasjon, hvor forholdet mellom grunnbevilgninger og sentralt prioriterte strategiske teknologiprogrammer er 90/10, varsler NTNF at de ønsker et forhold på 25/75 eller endog 10/90.

Hvis strategien gjennomføres vil konsekvensen for SINTEF-gruppen være at

andelen av midler som kan benyttes til egen strategisk satsing, reduseres til i underkant av 1 prosent.

Entydige innstillinger

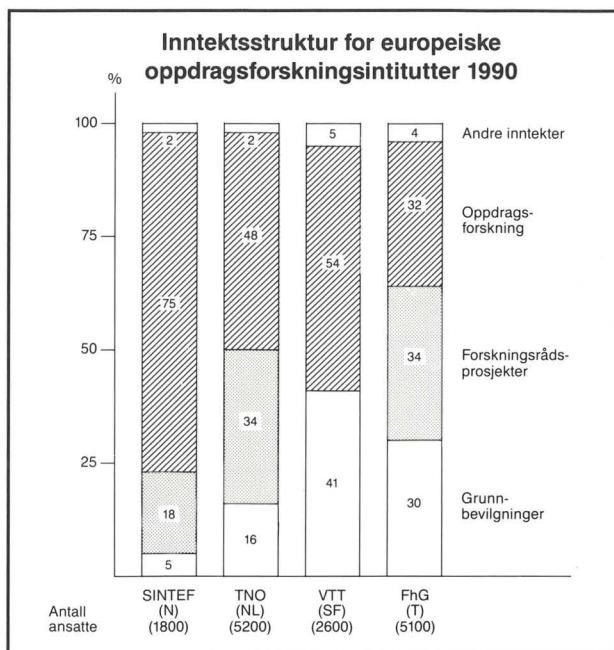
Flere offentlige utvalg så vel som ulike meldinger og utredninger har behandlet og uttalt seg om instituttene rammebetingelser. Thulin-utvalget (1981) foreslo at den offentlige andel av instituttene inntekter burde ligge på ca. 50 prosent. Utvalget foreslo videre en 50/50-delning mellom åpne grunnbevilgninger og brukerstyrte midler. Industriforbundet bemerket i sin uttalelse «FoU – samspill mellom stat og bedrift» (1988) at Næringsdepartementet tar beslutninger som burde tilligge NTNF, mens NTNF på sin side bedriver en unødig detaljstyring av instituttsektoren. Konklusjonen var at myndighet i større grad må delegeres.

Forskningsmeldingen (1989) gikk inn for en reell økning i offentlige bevilgninger til forskning på 5 prosent pr. år fram til 1994. Meldingen sa samtidig at en større del av NTNFs bevilgninger til instituttsektoren må komme som grunnbevilgninger.

NHOs forskningsutvalg (1991) skriver i sin uttalelse «Instituttene rolle og rammebetingelser, NHOs politikk» at

NHO mener instituttene må ha muligheter for et visst volum av egeninitiert forskning. Derfor vil NHO anbefale at minst 50 prosent av NTNFs bevilgninger til instituttene skjer i form av grunnbevilgninger hvor anvendelsen bestemmes av instituttstyrene.

Siden har vi altså fått Grøholt-utvalget som sier noenlunde det samme. Det har ikke vært gjort utredninger eller avgitt utvalgsuttalelser de senere år som har konkludert med det motsatte av det som her er referert. Likevel velger NTNF i sin bevilgningsstrategi å øke detaljstyring av instituttsektoren.

- SINTEF er i dag 93 prosent brukerstyrt.
- NTNFs bevilgningsstrategi for 90-årene vil føre til at SINTEFs grunnbevilgninger i 1994 utgjør mindre enn 1 prosent av de totale inntekter.
- NTNF-bevilgningens andel av SINTEFs inntekter er de siste 15 år redusert med ca. 0,5 prosent i året.
- SINTEFs viktigste konkurrenter internasjonalt opererer med grunnbevilgninger i størrelsesorden 16-40 prosent.

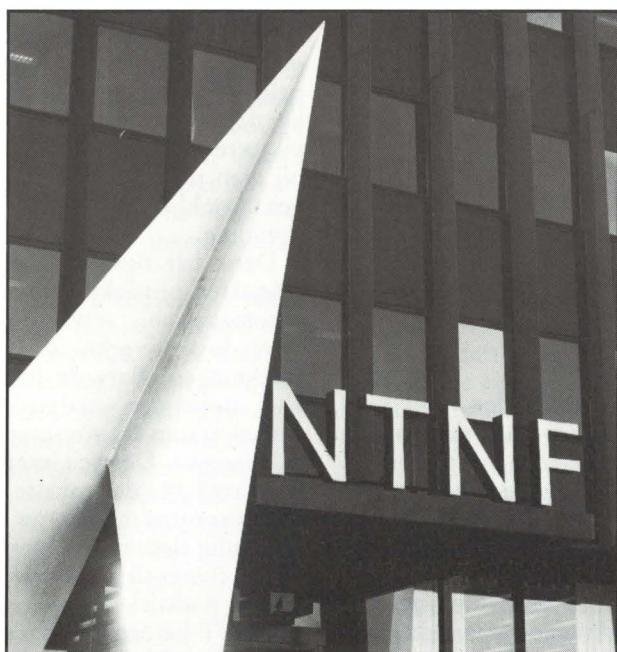

Foto tilhører NTNF

NTNF øker detaljstyringen av instituttsektoren, skriver artikkelforfatteren.

Vanskelig konkurransesituasjon

Det internasjonale bildet er svært sammensatt. Hvert land har utviklet sine mekanismer. Variasjonene kan være store mellom ulike sektorer og institutter, også innenfor samme land. Som Europas fjerde største institutt for oppdragsforskning er det grunn til å tro at SINTEF-gruppen, i et fremtidig åpent marked, vil møte hard konkurranse fra de andre tre tungvektene - Fraunhofer i Tyskland, TNO i Holland og VTT i Finland. Sammenligningen er vist i figuren. To ulikheter skiller seg ut:

Forskningsrådenes andel av finansieringen ligger for SINTEF-gruppens vedkommende på ca. halvparten av det de andre får.

Grunnbevilgningenes andel ligger på mellom 1/3 og 1/8, sammenlignet med de andre.

Det første punktet har antagelig vært en styrke, sett over tid. Gjennom å være pålagt større inntjening er SINTEF-gruppen blitt mer markedsorientert. Om det skal være slik også i fremtiden, er en annen sak. Det bør vurderes nøye som del av nasjonens strategi for å møte økt internasjonal konkurranse. Det andre punktet er vårt desidert største problem i dag. Og verre skal det altså ifølge NTNFs strategier bli. At internasjonal konkurransedyktighet er viktig også for et forskningsinstitutt må ingen være i tvil om. Det er internasjonal forskningsfronten i hovedsak skyves. Kvaliteten på SINTEF-gruppens bistand til utvikling av norsk næringsliv er helt avhengig av internasjonal tilstedeværelse.

Fratas mulighet til å handle strategisk

Det problemstillingen til syvende og sist koker ned til, er virksomhetens mulighet til å handle strategisk. Størrelsen på grunnbevilgningen er avgjørende for et forskningsinstituts mulighet til å bygge opp kompetanse på områder med særlig potensiale, og muligheten til å initiere forskning i den tidlige fasen av en utvikling før brukerne melder seg. Grunnbevilgningen muliggjør også strategiske fremstøt internasjonalt. NTNFs målsetting om å øke nytteverdien av norsk forskning og bedre utnyttelsen av forskningsresultatene, er lett å være enig i. Men virkemidlene må vurderes nøye. Gjennom å skru grunnbevilgningene ned til under 1 prosent fratar man i realiteten SINTEF-gruppen og SINTEFs styre muligheten til å utøve strategisk ledelse.

Gunnar Sand er informasjonssjef i SINTEF-gruppen, Trondheim.

Organiseringen av norsk forskning – noen refleksjoner

Grøholt-utvalget har søkt å forenkle og effektivisere dagens ordninger. Dette har tatt oppmerksomheten bort fra forskningens diversitet, hva forskning er og hva som får en forsker til å yte sitt beste. Tanken om en enhetlig strukturert og hierarkisk oppbygget forskningsorganisasjon er utopisk.

Kjell Baalsrud

Utredningen er omfattende og har berørt en rekke forhold. Den inneholder mye verdifullt stoff. Utvalget har i sitt arbeid stått overfor en meget vanskelig oppgave. Det ser ikke ut til at man kan vente at forslaget vil bli godtatt – de etablerte ordninger vil trolig bli forsvart med nebb og klør.

Hva er forskning?

Vitenskapelig forskning er et entydig begrep. Det vil si å flytte grensene for kunnskap og erkjennelse. Her settes det automatisk de strengeste akademiske krav til datainnhenting, bearbeidelse og presentasjon. Resultatene må gjennom en fase med kritiske vurderinger fra kolleger. Først når dette er over kan man se om det er et fremskritt.

Full enighet oppnås sjelden. Historien er full av beretninger om fremragende forskere som involverte seg i bitre strider. Det er for øvrig bare et fåtall som har legning for vitenskapelig forskning.

Praktisk forskning kan ha karakter av vitenskapelig forskning. Ofte har den imidlertid et mer hverdagslig preg hvor innsamling av data og bearbeidning etter tradisjonelle opplegg er det sentrale. Det betyr ikke at resultatene ikke kan være verdifulle og at det er høyverdig fagarbeide som ligger bak. Arbeidets karakter er imidlertid slik at langt de fleste med høy akademisk utdanning kan ta del i det.

Svært meget av det som kalles forskning og som utføres som betalt prosjektforskning, har egentlig ikke forskningskarakter. Det dreier seg om nødvendig og nyttig arbeid som krever erfaring og høy faglig kompetanse. Oppgavene kan formuleres meget konkret og man har sikkerhet for at nyttige resultater blir oppnådd. Det kan reises tvil om ordet forskning bør brukes om dette, kanskje overvåking, undersøkelser, utredninger eller analyser ville vært mer dekkende.

Utredninger er en fjerde form for forskningsvirksomhet. Det består hovedsakelig i at kjent stoff og datamateriale sammenstilles på en bestemt måte for å belyse en bestemt problemstilling. Dette krever både kompetanse og erfaring,

men har heller ikke karakter av forskning.

Hvem driver forskning?

Utredningen har en god beskrivelse av de mange og forskjellige slags forskningssteder som er vokst frem. I stadig større grad blir disse selv ansvarlige for sin økonomi. Fordi jevn drift er viktig for denne kapitalsvake virksomhet, fristes institusjonene til å ta på seg oppgaver med meget små faglige utfordringer.

I stigende grad er det krav om at akademiske utdanningssteder skal ha egen forskningsvirksomhet. Til dels ligger det bak en mer eller mindre bevisst forestilling om at forskning er mer høyverdig enn undervisning. Tallet på forskningssteder er nå meget stort og uoversiktlig.

Hva driver en forsker?

Om dette kan det skrives tykke bøker. Det har imidlertid foregått en klar «sektularisering». Fra å være en eksklusiv og sterkt personlig preget livsform, er det blitt en arbeidsform på linje med andre yrker. Arbeidstid, arbeidsforhold, organisasjonsliv og økonomi reguleres i takt med – og likt med – andre yrker som krever tilsvarende kompetanse. Arbeidsbetingelsene, inklusiv lønn, er blitt viktige. Likevel er det et gjennomgående trekk at følelsen av faglig frihet er viktig. Det er stadig reaksjoner mot det som i Utredningen er kalt overstyring. For mange betyr status og prestisje mer enn lønn.

Krav til forskningssteder

Jeg har ikke noen tro på å slå sammen forskningsrådene på dagens premisser. Den overordnede organisasjonsform er heller ikke det viktigste. Først må det foretas en avgrensning slik at forskningsverdenen blir mindre heterogen enn i dag. Det bør settes visse krav til dem som skal være aktuelle samarbeidspartnere innenfor det offentlig støttede forskningssystem.

Hovedkravet bør være at et forsk-

ningssted er slik bemannet og organisert at det kan foreta en egenkontroll av sitt arbeid. Da kan forskningen tildeles oppgaver av mer selvstendig karakter. Kvalitetskravet må forskyves fra gode søknader til gode rapporter. Hvis dette ble hovedkriteriet for å være med, ville forskningsrådene kunne operere med betydelig mindre administrasjonsopplegg og med tilsvarende større oversikt. Da kunne forenkling av rådssystemet også ha noe for seg.

Dette opplegg ville tilsynelatende ekskludere enkeltpersoner og små grupper fra å delta i forskningsoppdragene. Det behøver ikke være tilfellet, for disse kan være medarbeidere til de forskningssteder som tilfredsstiller egenkontrollkravet. Det vil heller ikke hindre nye forskningssteder i å vokse frem eller gamle i å falle fra.

Grunnforskningen må støttes særskilt

S skillet mellom grunnforskning og anvendt forskning er i dag for lite og må ikke fjernes. Jeg er helt uenig i Utredningens konklusjon på dette punkt.

Langt den vanskeligste delen er å finne måter å støtte og stimulere den vitenskapelige forskning på. Denne forskning har dårlige kår i dag. Vitenskapsfolk som vil være ubundet vil ofte tape terreng og bli uten ressurser. Jeg mener Utredningens konklusjon her vil forsterke denne utvikling.

Dette har også en kulturell og etisk side. Den prosjektstøttede forskning vil automatisk bli service-innstilt og ofte være lojal overfor dem som betaler forskningen. Bare de helt frie forskere kan utøve den analytiske og kritiske funksjon som et demokratisk land er helt avhengig av. Dermed intet sagt om hvem som har rett i det enkelte tilfelle.

Det spørres stadig etter kortsiktig nytte. Stadig flere ved universiteter og høyskoler fristes til å engasjere seg i kortsiktige og praktiske oppgaver.

NAVF betegnet tidligere seg selv som et budsjett-2 for universitetene, men slik er det ikke lenger. Det er nå et sterkt behov for å finne ordninger, slik at de få

fremragende forskere vi har, får anstendige arbeidsforhold og ikke må innordne seg under programmer og rammer som settes av råd eller myndigheter. Jeg kan ikke se at dette er tatt vare på i det nye forslaget.

Departementene trenger egne opplegg

De offentlige myndigheter har stort behov for forskningens tjenester. Dette er til dels søkt løst gjennom rådene, noe som stort sett er en dårlig løsning. Det ville vært mye klarere om hvert departement, med sine underliggende organer, direkte kunne styre sine forskningsønsker. Dette kan bety at forskningsstedene får økonomisk avhengighet (noe de allerede har i dag), men behøver ikke bety faglig avhengighet. Avgrensningen mellom rådene og departementenes oppgaver er vanskelig og kan antagelig ikke løses ved organisasjonsmessige ordninger alene.

Der hvor det er behov for praktisk forskning, og det gjelder den overveidende del av forskningsoppgavene, bør oppgavene formuleres og godtas av brukerne. Når mål og rammer for et prosjekt er ferdig, kan en faglig prosjektgruppe bistå med den daglige og faglige samordning. Men brukerne må hele tiden ha det overordnede ansvar for at oppgaven løses i henhold til behov og avtaler. Det kan argumenteres med at brukerne ikke har forskningsinnsikt. Det er ingen bakdel, ofte snarere en fordel.

I dag er det vanlig å nedsette et faglig utvalg når et nytt forskningsfelt skal settes i gang. Det fører lett til at utvalget setter seg selv i et faglig sentrum og at arbeidet som settes i gang skal gi utvalget det faglige grunnlag for sammenfatninger og konklusjoner. Forskningsstedene får bare gjøre biter og underlag for utvalget. Utredningens forslag om å fjerne detaljstyringen og gi større frihet og ansvar til forskerne, er helt i tråd med dette, og støttes varmt.

Søknadssystemet må endres

Dagens søknadspraksis kan sammenlignes med en fiskekonkurranse. Jo flere

snører og typer av agn, jo større sjanse for bitt. Det søkes om det man kan få penger til, ikke til det man selv synes er viktigst.

Min erfaring med strukturering av forskningsprogrammer og gjennomgang av søknader til styrende organer, tilsier at det er nærmest umulig på objektivt grunnlag å prioritere mellom temaer og enkeltsøknader. Ønsker om forenkling i presentasjon av forskningsprogrammer (smørbrøddister) har gått som en rød tråd gjennom kommentarer fra utvalg, styrer og råd. Det viser bare hvor fort man mister oversikten.

Programforskning

For større oppgaver er det vanlig å starte et program, som igjen kan bestå av flere prosjekter. Dette har vist seg å gi effektivitet og dynamikk. De som skal delta, må innordne seg under programstyret. Dette kan, ikke minst for universitetsansatte, falle tungt. Det bør derfor fares frem med forstand, slik at forskere som har andre ideer, ikke blir avvist uten videre. Programforskningen bør aldri omfatte mer enn en viss andel av midlene innen et fagområde.

Anbudsordninger

Det er blitt mer og mer vanlig å innhente tilbud på forskningsprosjekter. Det gjelder særlig overvåking, undersøkelser og utredninger. Anbudsordninger har flere betenkelige sider. For det første er utarbeidelsen av det detaljerte program egentlig en viktig del av prosjektgjennomføringen. For det annet vil avgjørelser lett bli tatt på grunnlag av timepriser o.l. og ikke etter kvalitet. For det tredje blir anbudsmechanismen ikke brukt formelt riktig, f.eks. ved åpen anbudsåpning av anonyme forslag. For det fjerde spres kompetanse og erfaring slik at det bare blir oppdragsgiver selv som sitter med den fulle informasjon.

Delegering av store oppgaver

Større ansvarlige forskningssteder med god egenkontroll bør i en viss grad bli overlatt store og mangeårige oppgaver. I altfor stor grad har forskningsrådene

søkt en upartisk fremgangsmåte som skulle stille alle interesserte likt.

NTNF startet omkring 1970 med rullerende langtidspanlegging. I de første årene var dette en nyttig og inspirerende prosess. Men så ble det mer og mer rutine. De fleste mistet interessen, mens noen utnyttet det mer enn de burde. Man lærte seg å bruke de rette uttrykkene. Langtidspanleggingen ble imidlertid et fint verktøy for å tilrettelegge for mangeårige programmer og for å la store programmer avløse hverandre innen relativt faste rammer.

Sluttord

Det er behov for forbedring av den måten den offentlig støttede forskning styres på. Fordi forskning er kostbart og fordi det er blitt et nødvendig instrument i et samfunns utvikling, er det viktig at forskningen blir engasjert i de viktigste oppgavene og at kvaliteten på innsatsen er høy. Det er meget viktig at ordningene utfordrer og inspirerer forskerne, og at det kreves at de respektive forskningssteder har evne til styring.

Det må være kortest mulig vei fra bruker til forsker. Derfor bør de enkelte departementer ta hånd om det vesentlige av sine forskningsbehov.

Hvorvidt de resterende oppgavene skal gå gjennom ett eller flere forskningsråd, er en mindre vesentlig detalj. Det er bare bra om det skjer overlapping på viktige områder.

Bare de forskningssteder som har tilstrekkelig størrelse og som kan utføre en fullverdig faglig egenkontroll, bør kunne søke om forskningsstøtte. Mindre enheter og enkeltpersoner må fremme sine forslag gjennom godkjente forskningssteder.

Den frie forskning bør sikres langt bedre kår, slik at dyktige vitenskapsfolk ikke velger mindreverdige arbeidsoppgaver fordi de er lettere å finansiere.

Kjell Baalsrud er tidligere instituttchef ved Norsk institutt for vannforskning (NIVA).

Ordninger eller ønsker?

Grøholt-innstillingen har mange sider. Jeg er opptatt av hvor mye den fastlegger i regelform, og hvor mye den bare ønsker seg.

Ulf Torgersen

Skillet er viktig. Våre grunnlovgivere *ønsket* seg at Stortinget skulle representere det store overblikk. Men valgreglene stiller ingen krav, og ønsket har derfor aldri dempet interessen for veistumper eller småflyplasser. *Ønsker* er ett, *regler* noe annet. Politiske kompromissdokumenter lar ofte en gruppe utforme reglene, mens en annen gruppe får ønske seg ting. Reglene er langt det viktigste.

Sammensetningen

Hva betyr så dette for denne innstillingen? Om de fagstrategiske råds sammensetning sies lite; ni medlemmer, fire års funksjonstid, ingen vararepresentanter. Men det *ønskes* at de skal «representere bred faglig og samfunnmessig innsikt innenfor de områder som er relevante for det enkelte råd, slik at rådet kan opptre innad og utad i samfunnet med den nødvendige autoritet og legitimitet». Vi merker oss at det tales om «innsikt», men ikke om «interesser» eller «hensyn» og lurer på hvordan man skal kunne sikre at rådsmedlemmer har et så grunt sjelsliv. Det er ikke noen regler i sakens anledning. Problemet er betydelig, siden skillet mellom grunnforskning og anvendt forskning etter utvalgets forslag er visket ut. Jeg har full forståelse for ønsket om en oppjustering av kompetansenivået i rådene, men det er intet som hindrer at nåværende praksis fortsetter.

For styret er reglene akkurat like knappe. Men det *ønskes* her også: «Det må legges stor vekt på å rekruttere personer med solid innsikt i samfunnsproblemer og forskning fra så vel privat som offentlig sektor. Det forutsettes at styremedlemmer ikke blir oppnevnt som representanter for spesielle interesser.» Man merker seg at ordet forskning er brukt her, ikke for de fagstrategiske rådene.

Konsensusfilosofi

Her er selve ønsket uklart. Utvalget vil ikke fylle styret med interesserepresentanter på systematisk vis, og det tales

også her bare om innsikt. Jeg er ikke sikker på om dette følger med nødvendighet av utvalgets konsensus-filosofi slik den er framstilt i kapittel 4, eller hvor riktig denne er. Men dersom utvalget ønsker at interesser skal holdes utenfor – eventuelt bare slippe inn i lutret form – gir reglene ingen sikring. Jeg gadd se den regjering som ikke får med en fra LO, fra NHO, fra de ansatte osv. Å tro at noe annet vil skje, er ikke bare et ønske; det er en drøm.

Heller ikke mot andre typer partiskhet, som ikke akkurat berører balansen mellom store interesser, men som årligsgårs likevel koster sine millioner, er det særlig hjelp i forslagene. Forskeres kake-meling og kakedeling er ikke ukjent og burde vært drøftet; rådspraksis gir her et rikt materiale. Utvalget hevder på s. 12: «I det lille norske miljø har det imidlertid vist seg at habilitetsproblemer lett blir store», og man venter seg en grundig behandling av emnet, og på s. 52 alment: «Habilitetshensynene tillegges stor

vekt». Det viser seg imidlertid at det igjen er interessers representasjon, ikke forskeres matvett som er emnet. «Habilitet» brukes i svært vid – og etter min mening – noe misvisende betydning. Den harde kjernen i begrepet får derfor ingen oppmerksomhet.

Et siste punkt: utvalget *ønsker* åpenbart at styret skal trekke opp de store forskningspolitiske linjene, mens de fagstrategiske rådene tar opp der styret slipper. Men å skille mellom forskningspolitisk og fagstrategisk er omtrent som å skille mellom store og små saker. Styret vil stort sett kunne gripe inn når de har lyst, og signaler og retningslinjer fra styret blir så almene eller presise som styret ønsker. Styret og dets sekretariat blir målet for lobbyvirksomheten.

Hva skulle vi gjøre uten håpet?

Kombinasjonen av tiltro til at rådene og styrets medlemmer er lutret og rensket for særinteresser når de har gjennomgått statsrådets skjærsild – og nå bare representerer innsikt – og en ordning som er akkurat så sentralisert som styret vil gjøre den til, i et forskningsråd som blir landets eneste, er uheldig. Det er for lite drøfting av ordningers virkninger, og for mye fortrøstning. Utvalget regner kanskje med at slikt skal gå seg til og møter kanskje innvendingene med å spørre: «hva skulle vi gjøre uten håpet?»

Svar: håpet er ikke noe virkemiddel, og en klarere behandling av de viktigste konstituerende regler i det de selv ønsker skal bli Norges eneste forskningsråd, hadde ikke vært av veien. På viktige punkter har vi fått en formaning snarere enn en utredning.

Dette er en lett revidert versjon av innlegg på NAVFs utredningsinstituttets konferanse om Grøholt-utvalgets innstilling, Soria Moria 23. september 1991

Ulf Torgersen er forsker ved Institutt for sosialforskning, INAS, og professor II ved Universitetet i Oslo.

Hernes: krav om effektivitet, kvalitet og resultater

Statsråd Gudmund Hernes tok i et foredrag på Forskerforbundets seminar nylig blant annet opp spørsmålet om effektivitet i forskningen. Hans utgangspunkt var regjeringens forskningsbevilgninger, med spesiell vekt på kvalitet, relevans og god ressursutnyttelse. Vi bringer her et utdrag av statsrådets innlegg:

Det er ikke gitt at offentlige bevilgninger til forskning skal vokse sterkt i økonomisk vanskelige tider. Det er slett ikke gitt at forskning skal fredes hvis andre områder må tåle nedkuttninger. Det er heller ikke gitt at langsiktige investeringer i forskning og utvikling kan gis høyeste prioritet når for eksempel stor arbeidsledighet kan kreve mer øyeblikkelige tiltak. Og det er på ingen måte gitt at budsjettene til forskning skal øke 4-5 ganger mer enn økningen i nasjonalproduktet.

Regjeringen velger likevel å styrke forskningen i vesentlig grad. Vi gjør det fordi vi mener dette må til – både for kulturell vekst og økonomisk vekst, for individuell utvikling og for nasjonal utvikling.

Samtidig må vi se til at de store investeringene gir utbytte. Og med utbytte mener jeg ikke nødvendigvis økonomisk avkastning. Jeg mener f.eks. dette: At når vi taler om norsk grunnforskning, så er det et krav til at den faktisk gir grunnleggende bidrag: at den heves over det rutinemessige og håndverksmessige og presser tolkningene ut over de erfaringer som til nå er gjort, gir en annen retning for tanken og stiller en ny dagsorden for problemer det er verd å arbeide med.

De «overordnede øremerkinger» – krav om kvalitet og god ressursutnyttelse – kan i noen grad sikre et utbytte.

Det går krav til forskersamfunnet. Når vi for eksempel oppretter nye rekrutteringsstillinger, ber vi institusjoner og forskningsråd sørge for at dette blir mer enn tall: I mitt departements budsjettproposisjon for 1992 står det blant annet:

Lærestader og forskningsråd har ansvaret for at dei rekruttane dei finansierer får organisert forskaropplæring. Andre tiltak for å betre kvaliteten på opplæringa, m.a. gjennom opphald ved utanlandske lærestader, er og viktig. Regjeringa vil fylgje institusjonane sitt arbeid på dette området.

I denne tørre teksten er ordet «ansvar» valgt med omhu. Det knytter an til en mer generell politikk for utdanning og forskning: institusjonenes større frihet, og større bevilgninger, kommer sammen med større forpliktelser.

Jeg vil anbefale at man foruten å lese budsjettet for egen institusjon, også tar med innledningen i St.prp.nr. 1 (1991-92). Der står det blant annet:

Det budsjettet som vert lagt fram her og dei organisatoriske reformene som vert presenterte samstundes, er et uttrykk for ei høg prioritering og ei viktig satsing frå Regjeringa. For å heve kvaliteten vert det tilført nye ressursar.

Men dette er ikkje nok om politikken skal lykkast. Like viktig er det at institusjonene får høgre kvalitet ut av dei ressursane som alt er sett inn og av dei som vert varsla her. For dei fleste vedtak, både store og små, vert gjort lokalt og innanfor dei ulike lærestadene og institusjonane sjølve.

Difor forpliktar satsinga frå Regjeringa fagmiljøa sterkare. Den kvaliteten som vert utvikla der, er ikke minst avhengig av dei måla dei sjølve stiller for eiga verksemd og den krafta dei set in for å nå måla i kvart lokalmiljø, ved kvar skole, ved kvar lærestad eller forskningsinstitutt. Skal dei resultata som vert nådd vere på høgd med dei som kan nåast – og som er innan rekkevidde – krevst både entusiasme, vilje og handlekraft. Regjeringa vil nøye følgje korleis tildelingar og reforminitiativ vert følgt opp.

Disse formuleringne er ikke tilfeldige. De kan gjerne leses en gang til. Så la meg gjenta: Når Regjeringen sier at den nøye vil følge hvordan tildelinger og reforminitiativ blir fulgt opp, så menes akkurat det: Vi vil se på hva som gjøres, og det vi ser, vil få konsekvenser.

Vi forventer for eksempel at de mange nye stillinger som nå kommer til univer-

siteter og høyskoler, forvaltes med forstand. Institusjonene – og studentene – fortjener disse nye stillingene. Fagområder og ferdige kandidater trenger dem. Men historien – nærmere bestemt historien fra 60-tallet frem til i dag – forteller om feil vi ikke bør gjenta. Vi må ikke fylle alle stillinger for en hel generasjon. Vi må sikre jevnlig åpninger, slik at vi kan ivareta faglig fornyelse over tid. Dette så vi ikke – eller valgte ikke å se – på 60-tallet. Dermed fikk vi det Universitets- og Høgskoleutvalget kalte «den tapte generasjon i norsk forskning» – altså de som kunne ha forsket, og undervist, men som det ikke var plass til. Det tapet hadde Norge slett ikke råd til.

Slike hensyn ligger bak departementets oppfordring til institusjonene om «i mange tilfelle» å vurdere midlertidig tilsetting, eller å bruke noen av midlene i en overgangsperiode, for eksempel til hovedfagsassistenter.

Regjeringen vil følge institusjonenes arbeid og legge dette til grunn ved vurderingene av forskningsbevilgninger i fremtiden. Den flittige leser av proposisjonstekster vil ha merket seg at KUF arbeider med et opplegg for evalueringsbasert finansiering innenfor universitets- og høyskolesektoren.

La meg også i denne forbindelse minne om det nye tiltaket for å støtte hovedfagsundervisningen på innneværende års budsjett – 10.000 for hver uteksaminert mannlig kandidat og 15.000 for hver uteksaminert kvinnelig. Dermed vil Regjeringen premiere dem som gir god veiledning og undervisning med flere midler til forskning.

I denne måten å budsjettere på ligger også et signal: I større utstrekning enn før vil tildelingene følge aktivitetene. Det som settes inn, vil i større grad bestemmes av det som kommer ut. Det betyr at jeg vil for eksempel rette oppmerksomhet mot hvilke fag og læresteder som er i stand til å etablere god organisert forskerutdanning eller som lager gode opplegg for undervisning og evaluering av en.

En ekte nysgjerrigper

«Liker du deg, blir du lenge – liker du deg ikke, forsvinner du fort». Det er NAVF-direktør Narve Bjørge som sier dette, ikke om egen organisasjon, men om Nord-Norge. Med nærmere 20 år i landsdelen er det tydelig at han selv trivdes. Ja, han kan sågar tenke seg en gang å vende tilbake, for å drive med fag.

Ragnar Ytrehus

Du har ledet et utvalg som har lagt frem innstilling om en ny kunnskapspolitikk for Nord-Norge. Hva kan forskning og utdanning bidra med for den regionale utvikling?

– Spørsmålet om utdanning ligger i «bunnen» ved alle tiltak som gjelder vekst og nyskaping. Det grunnleggende utgangspunkt er sammenhengen mellom utdanningssted og arbeidssted. Ungdom fra Nord-Norge, utdannet i landsdelen, ønsker å arbeide nordpå dersom de kan få arbeid. Høyt utdannet arbeidskraft til distriktene krever derfor utdanning i distriktene. I egentlig forstand er dette et spørsmål om kulturell likebehandling og rettferdig fordeling av velferdsgoder. Greier vi å heve kunnskapsnivået i Nord-Norge og få skikkelig spredning innenfor landsdelen, vil vi også få de «entreprenørene» regionen trenger. Og la meg legge til: Her er utdanning og forskning to sider av samme sak. Jeg tror altså på Vinjes ord: Kunnskap skal styra rike og land.

Men desentraliseringen har også sine grenser – og sitt Janusansikt. Man argumenterer for desentralisering i nasjonal sammenheng, mens man argumenterer for sentralisering regionalt overfor ytterligere oppsplittende krefter, som for eksempel lærestedene Bodø og Alta i forhold til Tromsø.

Dette bildet fikk en ny dimensjon etter etableringen av distriktshøyskolene. Universitetet ble ikke det landsdelsuniversitet man hadde tenkt seg. Spredningen generelt gikk for langt, noe som også ble inngående behandlet av Hernes-utvalget. Vi må finne en balanse mellom regionalisering og nasjonal styring. Den ekstreme desentralisering har iboende krefter som hardest kan ramme distrikte selv.

– Styringsspørsmålet er jo også aktuelt innenfor forskning?

– Du tenker vel da på Grøholt-innstil-

lingen. Vi ser på dette dokumentet som en prinsippskisse som må fylles ut. NAVF har i sin kommentar stilt opp visse forutsetninger for å opprettholde en positiv tilråding, blant annet at den mest industrinære portefølje må beskjæres. På en formel: NFR må bli et forskningsråd, ikke et industrifond. Vi mener utvalgets forslag er realiserbart, slik NAVF har presisert det, ellers ville vi ikke vært med så langt.

Alternativet er at man foretar en analyse – «hva er galt»? Samtidig må det føres en prinsippdiskusjon: Hva skal et forskningsråd være? En eventuell ny prosess må kjøres med hardt tempo.

Det blir spennende å se hvordan man i den videre prosessen behandler innstillingen. I Finland hadde man en prosess der man skulle gå fra 7 til 3 råd, men så ble det 4 osv. og nå er forslaget lagt på is av statsråden.

– Kan vi forvente at departement og Storting finner ut av disse spørsmålene som ikke forskerne selv klarer å få orden på?

– Dette er et langt og tungt arbeid og for å lykkes i den videre prosessen, må man være klar over dette. Jeg har forstått det slik at departementet vil legge frem denne saken for Stortinget til våren. Implementeringen bør kunne foregå trinnvis, men jeg har ikke detaljerte forestillinger om hvordan og i hvilket tempo. Noe bør skje tidlig i 1993.

– Burde vi kanskje være ferdig med organisasjonsarbeidet før vi skal ut i Europa for fullt?

– Europasamarbeidet, og internasjonalt samarbeid generelt, er et av hovedargumentene for at vi må få til en samordning mellom forskningsrådene. Også motstanderne av Grøholt-modellen ser

her en fordel med denne, det gir en samordnet felles plattform mot Europa. Kvalitetsheving gjennom internasjonalt samarbeid blir en hovedutfordring for norsk forskning i tiden framover.

Hovedtyngden av EF-forskningen ligger innenfor naturvitenskap og medisin, og slik vil det nok fortsette å være. Men over tid må rammene utvides og komme hele forskersamfunnet til gode. Samtidig må vi huske på – og ta konsekvensen av – at det eksisterer en verden utenfor Europa.

– Du er opptatt av profilerings- og formidlingsarbeid?

– Ja, jeg er opptatt av disse spørsmål, i videste mening. I NAVF arbeider vi nå med å legge om den grafiske profilen i mer dynamisk retning. Det er viktig med en helhetlig profil for organisasjonen; helheten kommer ikke av seg selv. Blant de nye tiltakene finner vi at de tidligere meldingsbladene fra fagrådene legges ned og erstattes av et nytt blad. Ved siden av stoff fra de fire fagrådene vil det nye bladet være talerør for et samlet og samlende NAVF.

Bladet kommer ut første gang i januar, med seks utgaver årlig, og retter seg spesielt mot forskersamfunnet.

Den andre hovedmålgruppen for formidling er allmennheten. Hva så med denne? Etter PMs endelikt ser det ut til at Stiftelsen for forskningsformidling får ansvaret for å arbeide fram et nytt forskningsmagasin. Derfor støtter vi stiftelsen. Det er viktig å holde liv i PM-tradisjonen: NAVF trekker seg ikke fra forpliktelsen til å drive allmenn formidlingsvirksomhet selv om vi trekker oss ut av PM. Forskningen må legitimeres både hos politikerne og i befolkningen.

– Et kjennetegn ved levende akademiske miljø er at de har innebygd spenninger i seg, og at de makter å leve med og vokse på den dynamikk dette innebærer, har du uttalt?

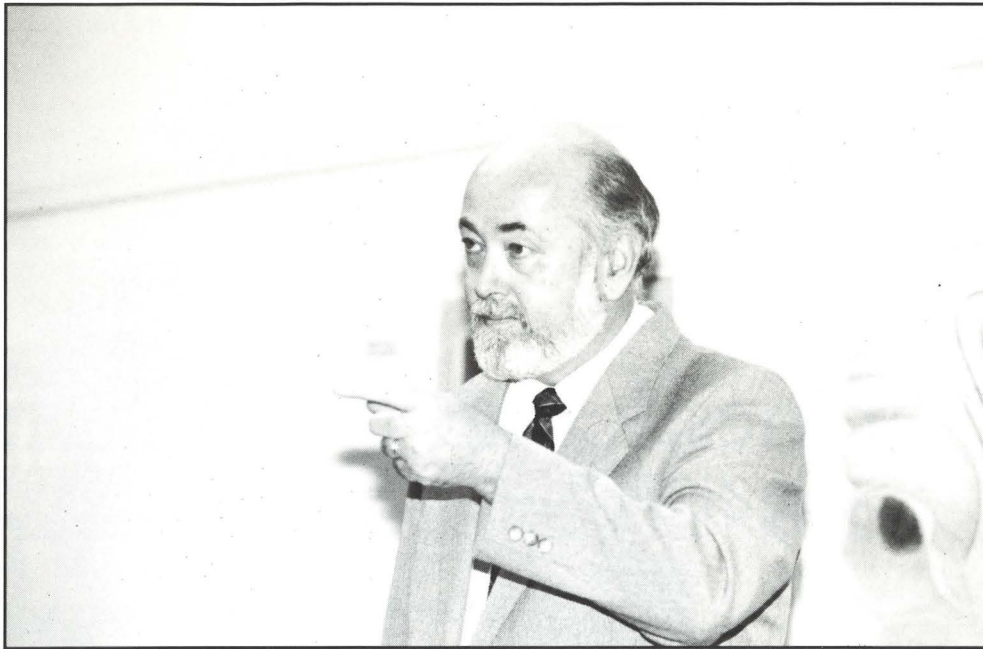

Foto: Hanne Børresen/NAV

– Som utgangspunkt vil jeg si at universitetet er en væremåte. I Tromsø følte jeg at vi hele tiden var underveis.

Som rektor var jeg opptatt av konflikter. En leder må ha en rimelig konflikterskel, ikke for høy og ikke for lav. Det gjelder å ta ut det positive i konfliktene og ta bort det negative. Slikt læres ikke uten omkostninger.

– *Du har beskrevet rektorrollen som leder og saksbehandler, inspirator og kontrollør, ideolog og pragmatiker, nytenker og bevarer, kritiker og representasjonsfigur, tillitsmann innad og talsmann utad, igle på politikerne?*

– En leder skal lede en arbeidsplass og også utøve lederoppgaver utad. Lederen må tilpasse seg organisasjonen, sette normer, ha en rimelig selvinnsett, og framfor alt ha vilje til ansvar. Uten selvinnsett får man heller ingen realistisk institusjonsinnsett.

Alle må føle at de har et ansvar, samtidig som det gir trygghet at det er topplederen som bærer dette utad.

Ledelse er dessuten en balansegang mellom egenvilje og det å samle opp og uttrykke andres vilje. God ledelse er i vesentlig grad situasjonsbestemt. Den er ingen statisk størrelse, og har mye med personlighet å gjøre. Det som er god strategi i én situasjon, kan under endrede forhold være ren grøftekjøring.

I min nåværende stilling er det godt å ha en faglig bakgrunn, det gir tillit i universitetssystemet. Det er jo dette NAVF i hovedsak betjener. Dette systemet mener jeg å *kjenne*, etter å ha hatt min arbeidsplass der i 33 sammenhengende år. Akkurat det har jeg nytte av hver eneste dag.

– *«Narve Bjørge har vært studentenes talsmann» het det i avskjedshilsenen fra Trømsøs studentpolitikere?*

– Omtalen gledet meg. Jeg hadde nært samarbeid med studentrepresentantene, men også en del harde konflikter. Forholdene er annerledes på et mindre sted, det blir både ekstra konflikter og ekstra nærhet og samarbeid. Tross kollisjoner hadde vi et godt forhold; det var dyktige studentrepresentanter, som også interesserte seg for andre typer saker enn bare rene studentsaker. Studenter er kritiske, og skal være det. I det hele: Aktive studenter er den viktigste ressurs ved våre høyskoler og universiteter.

Det største problemet i dag er studiefinansieringen – det er utrolig at vi ikke er kommet lenger. Dette er et generelt kunnskapsproblem for samfunnet i like stor grad som det er et velferdsproblem for den enkelte student. Kommer vi ikke videre her, spør jeg et nytt studentoppør.

– *Hva kan gjøres?*

– La meg da sammenligne med England, der jeg oppholdt meg studieåret 1990-91. I England er det vanskelig å komme inn i høyere utdanning, men de som kommer inn, blir tatt vare på. På den tekniske og driftsmessige siden ligger de langt bak oss, men de tar seg altså av studentene: gjeldfrie helt frem til Bachelor-graden, garantert hybel, innpass i miljø (college), faglig «tutor» i hvert fag og «moral tutor» (velferdstutor). Studenttilværelsen blir en helt annen, og hver student er en reell heltidsstudent.

I Norge er prioriteringen en annen. Studentkostnadene bør knyttes opp mot driften slik at prioriteringene blir synliggjort. Der det er mulig, bør student-samskipnadene knyttes institusjonelt til universitetet. I dag blir ikke lærestedene tilstrekkelig ansvarliggjort i denne helt vitale arbeidsfunksjonen.

– *Du har også vært en pådriver for kulturen?*

– Dette var noe av det jeg gikk til valg på som rektor i 1985. Jeg så at universitetet paradoksalt nok tok en «hard» retning – det skulle jo også tilføre landsdelen erkjennelse gjennom «myke» verdier. Et generelt trekk ved norske universiteter er at de ikke har tatt den estetiske dimensjon inn under sitt virkefelt. Hvorfor har man for eksempel musikkteori, men ikke musikk som kunst- art? Det dreier seg jo om to virksomhetsformer på samme materiale.

På lang sikt må vi forsøke å gjøre noe med dette, men vi må begynne i det små. Det er tross alt en total omveltning av tankegang og tradisjoner som kreves.

For igjen å gå nordover for en illustrasjon: På Tromsøya ligger et kunnskaps- og kunstreservoar som innenfor en slik radius er helt enestående – universitet, utdannings- og forskningsinstitusjoner, museer og teater – skapende og utdannende. Her kan det virkelig skapes et Legoland for kunnskap og kultur, med knutepunkt og forbindelseslinjer for å låne fra Hernes-utvalgets vokabular.

Jeg er opptatt av billedkunst, på amatørplanet, og kjøper nok mer enn jeg egentlig har råd til. Det er min beste form for avkopling og opplevelse, som også kan føre over i andre kunstarter.

– *Er NAVFs nye sjef en ekte nysgjerriger?*

– Jeg er nok kommet over den mest nysgjerrige alderen, men tror likevel jeg er en utpreget nysgjerriger: Livet er for meg å vinne nye erfaringer. Hver eneste dag.

Liv Langfeldt

80-årenes kamp om knappe ressurser ved UiO

Universitetet i Oslo (UiO) har forsøkt å omfordele ressurser mellom fakulteter og mellom institutter. Omfordelingsspørsmålet var på dagsorden i seks år, men det ble omfordelt minimalt med stillinger.

På 60- og 70-tallet vokste UiO – som de fleste andre universiteter – fra å være et elite-universitet til å bli et masseuniversitet. Stillinger ble hovedsakelig fordelt etter kø-prinsippet: alle fikk økte rammer uten å måtte bruke spesielt mye tid og ressurser til å argumentere for sine behov. Instituttene levde trygt og bekymringsfritt, og det å skulle inndra stillinger, var en meget fjern tanke.

Med denne ekspansjonen kom også et nytt styringssystem som reflekterte samtidens krav om medbestemmelse. Alle grupper i universitetssamfunnet skulle være representert i beslutningsorganer på alle nivåer. Kollegiet bestod av 33 representanter som nesten alle hadde til oppgave å ivareta interessene til bestemte grupper eller enheter i universitetssamfunnet. Dette organet hadde ingen erfaring i å løse vanskelige prioriteringsproblemer, men mot slutten av 70-tallet møtte de sparekniven til de politiske myndigheter samtidig som studenttilstrømningen til de ulike fag endret seg.

Rektor mente at noe måtte gjøres. Mangelen på personale var enkelte steder helt prekær, og man kunne ikke forvente nye stillinger over statsbudsjettet. Noen fagmiljøer hadde imidlertid fått godt med nye stillinger i ekspansjonstiden og siden fått redusert studenttall. I første omgang ble det oppnevnt et utvalg som skulle vurdere flytting av stillinger fra Det odontologiske fakultet. Utvalget foreslo at fakultetet skulle avgi 13 stillinger, og dette fikk tilslutning i Kollegiet.

Senere ble det nedsatt flere (partsammensatte) ad hoc utvalg for å foreta res-

sursanalyser av en rekke andre fagområder (norsk, tysk, engelsk, fransk, historie, pedagogikk, sosialøkonomi, fysikk, kjemi, informatikk, jus og medisin). Utvalgene så særlig på forholdstall mellom ansatte og studenter, sammenliknet fagene og modifiserte for forhold som gjorde at fagene ikke var sammenliknbare. Det var ikke tilfeldig hva det ble sammenliknet med: man sammenliknet ikke med fakulteter som hadde dårligere forholdstall enn det faget man var satt til å vurdere. Innstillingene fremviste ellers et mangfold av mål på undervisningskapasitet og undervisningsbelastning og en rekke ulike former for forholdstall mellom studenter og undervisningspersonale.

Stadig nye forsøk

Ledelsen gjorde stadige forsøk på å få gjennomslag for omfordelingsvedtak, men det var bare et mindretall av fakultetene som så seg tjent med omfordelinger. De fleste fryktet å måtte avgi stillinger til det fakultetet som hadde knappest med ressurser (jus).

Handlingslammet

Kollegiet var enda mindre i stand til å omfordele stillinger i 1988 enn de var i 1982. Resultatet av den første utredningen var at 13 stillinger ble flyttet, mens den siste utredningen resulterte i at omfordelingssaken ble skrinlagt. Går vi til-

bake til de målsetningene som lå bak omfordelingsforsøket – å rette opp skjevfordelinger og få UiO til å fremstå som en effektiv organisasjon overfor bevilgende myndigheter – kan vi hevde at ingen av delene ble oppnådd.

Proessen hadde likevel én positiv effekt. Det ble enklere å omfordele internt ved de fakultetene som ble oppfattet som mulige tapere. Frykten for å måtte avgi stillinger til andre fakulteter, førte til at det ble omfordelt mer innen fakultetene.

Et partsammensatt collegium og den måten man startet omfordelingssaken på – med partsammensatte utredningsutvalg – var et svært vanskelig utgangspunkt i en situasjon der den enes gevinst er den andres tap. I tillegg ble situasjonen forstått slik at de fleste fakultetene ville være avgivere ved en eventuell omfordeling. Bare jus ble sett på som et helt klart mottakerfakultet. SV var en mulig mottaker og i alle fall ingen avgiver. Teologi forventet verken å få eller å måtte gi fra seg stillinger. De fire resterende fakultetene fryktet å måtte gi fra seg stillinger og motarbeidet derfor omfordelingssaken. Mat.nat. og medisin var de mest aktive motstanderne. Mat.nat. var den mest suksessrike motstanderen. Odontologene ble tatt på senga før de forstod hva omfordelinger innebar og at det var mulig å motarbeide dem. HF fant etter hvert ut at de måtte rydde opp internt (altså foreta fakultetsinterne omfordelinger) hvis de skulle unngå å tape stillinger, og de lyktes ganske bra. De fire potensielle avgiverfakultetene fikk også studentrepresentantene i Kollegiet med seg som

motstandere av omfordelingene, og ledelsen hadde ingen mulighet til å få gjennomslag for konkrete omfordelingssaker i Kollegiet.

Delegering

Men denne situasjonen er ikke hele forklaringen på hvorfor det gikk som det gikk. Universitetet har en rekke trekk som gir rom for forsvarsstrategier og bevaring av status quo, og disse trekkene bidro til å gjøre prosessen langvarig og problematisk.

Et slikt trekk er delegert beslutningsmyndighet. Fakultetene hadde beslutningsmyndighet mht. fordeling og omfordeling av de midler de fikk bevilget og kunne dermed handle taktisk for å få tildeelt flere ressurser. De kunne binde opp midler eller fordele/omfordele midler slik at de fikk gode argumenter i fordelings spørsmål mellom fakultetene. En slik situasjon kan medføre at de ressurssterke vinner kampen om de knappe ressursene fordi de har tid og utredningskapasitet til å legge planer og binde opp ressurser.

Faglig autonomi

Et annet trekk er faglig autonomi. Universiteter er bunntunge, og kompetansen til å vurdere f.eks. et fags ressurs situasjon, ligger *innen* faget. Dette innebærer et lavt styringspotensiale i omfordelings spørsmål, fordi ingen sentralt i organisasjonen har kompetanse eller myndighet til å avgjøre hvilke områder som kan tåle en ressursinnsparing, eller hvilke som trenger økte rammer.

Et tredje trekk som gjør omfordelinger vanskelig, er heterogenitet. Enheter som ikke har faglig kontakt med hverandre og ikke er avhengige av hverandres ressurser, har stikk motsatte interesser i fordelings spørsmål.

Et fjerde trekk er representativt styre. Ved UiO innebar dette at det var interessekonflikter selv i det øverste beslutningsorganet og de eventuelle omfordelingsvedtak måtte skje gjennom koalisjonsforhandlinger. Koalisjonsforhandlinger ble imidlertid ikke ansett som legitime og ble heller ikke forsøkt. Dermed var status quo det mest nærliggende utfallet.

Artikkelen bygger på «Styringsproblemer i en desentralisert og heterogen institusjon: Forsøk på omfordeling av ressurser ved Universitetet i Oslo.» Hovedoppgave i statsvitenskap våren 1991.

Foto: NTB

Fra det mangfoldige Blindern.

Liv Langfeldt er utdanningsstipendiat ved NAVFs utredningsinstitutt.

Terje Bruen Olsen

Statsbudsjettet og forskningen

Regjeringens forslag til statsbudsjett for 1992 gir stor vekst i budsjettene for forskning og høyere utdanning. De samlede bevilgninger til forskning og utviklingsarbeid (FoU) får en realvekst på 7-8 prosent.

Regjeringens forslag til statsbudsjett viser en samlet utgiftssum på 450,9 milliarder kr. Dette innebærer en økning i utgifter på 4,6 prosent i forhold til vedtatt budsjett (SIII) for 1991.

Universiteter og høyskoler under Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet får en samlet nominell vekst på 12,3 prosent. Høgskolesektoren øker mest, universitetssektoren noe mindre.

Hovedprioriteringer

Regjeringen ser forskning som en viktig forutsetning for kulturell utvikling, økonomisk vekst og økt velferd i samfunnet, og vil videreføre målsettingen i forskningsmeldingen om en gjennomsnittlig realvekst i forskningen på 5 prosent årlig.

Regjeringen framholder at de viktigste prioriteringer er styrking av grunnforskningen, den næringsrettede forskningen og miljøforskningen. Videre prioriteres økning i antall forskerrekutteringsstillinger, samordning og forenkling av forskningssystemet, samt styrking av det internasjonale forskningssamarbeidet.

Universiteter og høyskoler styrkes, først og fremst for å øke undervisningskapasiteten. Målet er å gi utdanning til flere og å heve kvaliteten i undervisning og forskning.

FoU-bevilgningene i tall

Ifølge Finansdepartementets beregninger vil det til sammen bli bevilget 8.154 mill. kr. til FoU-virksomhet i 1992, tippemidlene inkludert. Dette er en nominell vekst på 12,2 prosent fra 1991. En gjennomgang foretatt av Forskningsrådenes statistikkutvalg viser en noe lavere nominell vekst, 11,3 prosent. Med en forven-

tet lønns- og prisvekst på 3,5-4 prosent vil FoU-bevilgningene uansett beregningsmåte få en realvekst fra 1991 til 1992 på 7-8 prosent. Dette er godt over måltallet på 5 prosents årlig realvekst. (Det var ikke tilfellet for 1991-budsjettet.) De offentlige FoU-utgiftenes andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) øker og vil utgjøre 1,1 prosent i 1992 dersom Regjeringens forslag blir stående.

Stillinger

Stillingsrammen ved universiteter og høyskoler utvides med 1290 stillinger. Av disse går 516 til universitetssektoren og 774 til høgskolesektoren. Det opprettes netto 141 toppstillinger (stillingsgruppe I). Av disse er 55 nye professorater og 70 omgjøringer fra amanuensis til professor. Ved høyskolene opprettes det 16 nye høgskoledosenturer. I praksis vil det imidlertid være budsjetteringen av lønnsposten og ikke stillingsrammene som setter taket for hvor mange stillinger institusjonene er i stand til å besette.

Forskerrekuttering

Det foreslås opprettet 180 nye forskerrekutteringsstillinger. NAVF vil bli tildelt 75 av disse, 70 går direkte til universiteter og høyskoler. Videre blir det opprettet 20 nye stillinger under Næringsdepartementets budsjett (NTNF) og 10 under Landbruksdepartementets (NLVF). Etter dette er man igjen i samsvar med det årlige måltallet for nye rekrutteringsstillinger angitt i handlingsplanen for forskerrekuttering. Måltallet ble ikke oppfylt i 1991. 20 av rekrutteringsstillingene er øremerket søkere ved institusjoner som ikke selv tildeler doktorgrad.

Nye studieplasser

Det er opprettet i alt 10.570 nye studieplasser i 1991. Disse videreføres i 1992. Ytterligere 5.000 studieplasser foreslås opprettet fra høsten av. I tillegg ber regjeringen om fullmakt til å bruke deler av beredskapsbevilgningen til å opprette enda flere studieplasser dersom det skulle bli påkrevet. Det samlede antall studieplasser vil ligge på ca. 143.000 i 1992. Dette er 50 prosents økning på 5 år og nærmere 40.000 flere enn langtidsprogrammets måltall for 1995.

Samordning

Samordning og forenkling, kvalitetsheving og effektivisering. Dette er ord som går igjen i budsjettokumentene når forskning og høyere utdanning omtales. Utvikling av systemer og metoder for å dokumentere forskningsresultater anses som viktig. Forskningsrådsstrukturen vil bli vurdert på bakgrunn av Grøholt-utvalgets innstilling, som er til høring høsten 1991. Regjeringen tar sikte på å fremme forslag til oppfølging i Stortinget i 1992. Instituttstrukturen både i NTNFs sektor og i miljøsektoren er vurdert. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet vil arbeide videre med den samfunnsfaglige instituttsektoren på bakgrunn av NORAS' tilråding og vil bl.a. vurdere større grunnfinansiering av de regionale forskningsstiftelser. Seks regionale utredningsgrupper skal foreslå tiltak for å samordne og konsolidere det regionale forsknings- og utdanningssystemet.

På utdanningsiden vil departementet prioritere arbeidet med å samordne rutiner og regler for søknader og opptak til universiteter og høyskoler. Siktemålet er

Hovedpunkter:

Satsingen på forskning og utviklingsarbeid (FoU) er betydelig større i budsjettforslaget for 1992 enn i 1991-budsjettet. Den nominelle vekst er anslått til om lag 12 prosent, som svarer til en realvekst på 7-8 prosent dersom regjeringens prisforutsetninger holder.

Forslaget følger således opp målsetningen om 5 prosent årlig realvekst i de offentlige bevilgninger til forskning og utvikling i fireårsperioden 1990-93. Det var ikke tilfellet for 1991-budsjettet.

Den offentlige FoU-innsatsens andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) øker og vil utgjøre 1,1 prosent i 1992.

Handlingsplanen for forskerrekuttering, med 180 nye rekrutteringsstillinger, pr. år blir fulgt opp.

5 000 nye studieplasser foreslås opprettet i tillegg til videreføring av de vel 10.000 plassene som er opprettet i 1991.

Regjeringen ber om fullmakt til å opprette ytterligere studieplasser over beredskapsbevilgningen.

Stillingsrammene ved universiteter og høyskoler utvides med 1290 nye stillinger. Departementet advarer imidlertid mot for mange og hurtige faste ansettelser.

Det fremmes en rekke forslag til tiltak for bedre ressursbruk, effektivisering og

samordning både innen høyere utdanning og forskning, f.eks. bedre studieprogresjon og mer effektiv forskerutdanning. Regjeringen går inn for at en bestemt del av bevilgninger til programmer o.l. avsettes til evalueringer.

Forskningen innen de nasjonale innsatsområdene videreføres på samme nivå. Alle områder unntatt miljøteknologi vil være evaluert i løpet av 1992.

En EØS-avtale innebærer full norsk deltakelse i EFs 3. rammeprogram for forskning. 1992 er et overgangså med opptrapping av norsk engasjement på prosjektbasis.

Regjeringen anser at alle større statsetater som prinsipp bør avsette midler til FoU-virksomhet på eget budsjett.

å få et opptakssystem som er enkelt, oversiktlig og mest mulig ensartet. Lærestedene oppfordres til å iverksette tiltak for kvalitetsheving av undervisningen. Her inngår bl.a. evalueringsordninger for studiekvalitet, gode studieopplegg og et mer forpliktende samarbeid mellom student og lærested. Departementet vil selv ta initiativ til nasjonale evalueringer, hvor samme fagfelt ved ulike institusjoner blir vurdert m.h.t. miljøkvalitet.

En prøveordning med tre undervisningsterminer (trimesterordning) vil bli iverksatt. Videre vil instituttene bli tildelt en «bonus» på kr. 10.000 for hver mannlig og 15.000 for hver kvinnelig hovedfagsstudent som avslutter studiet i 1992. Disse midlene vil komme veilederne til gode. 50 mill. kr. av bevilgningen vil bli holdt tilbake og fordelt senere på grunnlag av antallet avlagte eksamener.

Forskningsrådene

De fem forskningsrådene vil i 1992 disponere 1.789,4 mill. kr i grunnbevilgning fra sine forvaltningsdepartementer, inklusive tippemidlene. Dette er en nominell økning på 8,1 prosent fra 1991. I tillegg disponerer rådene omlag 414 mill. kr. fra andre departementer, en økning på 22 prosent. De samlede forskningsrådsmidler over statsbudsjettet øker med 10,6 prosent fra 1991.

Størst nominell økning får NORAS med 13,2 prosent, NTNF med 12,2 prosent og NAVF med 10,0 prosent. Økningen blir mindre for NFFR med 3,7 prosent og NLVF med 8,7 prosent. Dette gir realvekst for alle forskningsråd unntatt NFFR, som holder nivået fra

1991. Også i 1992 blir en betydelig del av forskningsrådenes midler øremerket bestemte formål.

Innsatsområdene

Regjeringen anser fortsatt de ni innsatsområdene som brede områder med særlig prioritet og regner med at forskningen innen disse, blir videreført i 1992 på samme nivå som i 1991. Alle områder, unntatt miljøteknologi, vil være evaluert i 1992.

Vektleggingen av innsatsområdene som styringsmiddel, er imidlertid noe nedtonet i budsjettet for 1992. Næringsdepartementet betrakter flere av innsatsområdene som så brede at de i liten grad representerer noen reell prioritering av FoU-aktiviteten. Ytterligere konsentrasjon anses derfor som nødvendig for å gjøre satsingen mer målrettet og effektiv. I 1992-budsjettet inndeles således NTNFs virksomhet i *aktivitetsområder*, som bare delvis sammenfaller med innsatsområdene.

Næringsrettede virkemidler

Det kan spores en viss bekymring over nedgangen i næringslivets FoU som framgår av den nyeste FoU-statistikk. Formålet med den offentlige innsatsen er å bidra til å øke produktiviteten og konkurransedyktigheten i næringslivet, men det understrekes i Næringsdepartementets proposisjon at næringsrettet forskning først og fremst er næringslivets eget ansvar.

Næringsdepartementet vil i 1992 prioritere støtte til økt næringsrettet forsk-

ningssamarbeid i Europa, brukerstyrte forskningsprogrammer og statlige forsknings- og utviklingskontrakter. De næringsrettede forskningsrådene vil samarbeide om et nytt forskningsprogram for næringsmiddelindustrien. I NTNFs regi arbeides det med å etablere 5 «forskningskonserner» i universitetsbyene og Stavanger.

Internasjonalt samarbeid

Samarbeidet med EF vil stå sentralt og vil berøre en rekke forskningsområder. Regjeringen betrakter 1992 som et overgangså mot full norsk deltakelse i EFs 3. rammeprogram for forskning fra 1/1 1993. I 1992 vil samarbeidet foregå på prosjektbasis. Forskningsrådene må være forberedt på å dekke prosjektkostnadene. Virkemidlene for øvrig er bevilgninger over Miljøverndepartementets budsjett og økte bevilgninger til internasjonalt samarbeid over Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets budsjett.

Det skal også satses på forskning i forbindelse med handlingsplanen for Øst-Europa, som er under utarbeidelse.

Artikkelen er basert på «Statsbudsjettet 1992. En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høyskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning.» Rapport 15/91, NAVFs utredningsinstitutt.

Terje Bruen Olsen er utredningskonsulent ved NAVFs utredningsinstitutt.

De anvendte samfunnsvitenskapelige instituttene – går veien framover?

NORAS la våren 91 fram en tilråding til Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet om den anvendte samfunnsfaglige instituttsektorens organisering, tilknytningsformer og finansieringsstruktur (se også *Forskningspolitikk*, nr. 3/91). I september inviterte Utredningsinstituttet til seminar under tittelen: «Hvor går veien framover for denne sektoren?»

Olaf Tvede

Innledere på seminaret var adm.dir. Brit Denstad, NORAS; utredningskonsulent Werner Christie Mathisen, NAVF-U; avdelingsleder Marika Kolbenstvedt, Transportøkonomisk institutt; professor Aage Bødtker Sørensen, Sosiologi, Harvard University.

Variasjon

Denstad la i sitt innlegg vekt på at den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren langt fra er entydig. I tilrådingen teller den 25 institutter og 9 regionale stiftelser. Det mest framtrædende kjennetegnet er *variasjon*: i størrelse, rammebetingelser, kompetanse, kvalitet og arbeidsformer.

NORAS ønsker nå å *samle ansvaret* for å få en instituttpolitikk og for å gi bedre muligheter for forskningspolitisk styring. Mer enhetlige rammebetingelser er også viktig.

De viktigste krav og forventninger til instituttene i framtiden vil være:

- høy faglig kvalitet
- aktivt forhold til internasjonal forskning
- profilering mot langsiktige, utvalgte temaområder
- å kunne gi konkrete svar og forskningsbaserte råd innen korte tidsfrister
- kunnskapsformidling utover forskersamfunnet
- akademisk orientering; bl.a. økning i doktorgradshypigheter
- balansering av langsiktige valg av satsingsområder mot evnen til å møte kortsiktige brukerbehov.

For å møte framtidens utfordringer står instituttene *rammebetingelser* helt sentralt, spesielt grunnbevilgningene. Nivået må her tilpasses slik at det gir både beskyttelse og utfordringer; 40-60 prosent av inntektene i løpet av få år.

Kvalitet

Også *kvalitet* står sentralt. Samtidig som god, anvendt forskning går utover rent akademiske krav, gjenstår det mye arbeid for å utvikle kriterier og evalueringmetoder.

NORAS ønsker å belønne kvalitet. Slik belønning vil være et positivt incitament til å løfte sektoren. Belønning skal kunne skje gjennom fastleggelse av grunnbevilgningen og må være basert på evalueringer.

Uklart verdigrunnlag

Mathisen framhevet bl.a. at NORAS i sin tilråding bygger på en oppfatning om at «kvalitet og relevans innen anvendt samfunnsforskning prinsipielt og i praksis er to sider av samme sak.» Den amerikanske samfunnsforskeren, Charles Lindblom, skriver i sin siste bok at: «Samfunnsvitenskapens verdi når det gjelder å løse samfunnsproblemer er fortsatt uklar i en grad som burde ryste enhver samfunnsforskers selvtillit.» En av årsakene er at de forskjellige samfunnsvitenskapene forholder seg til en dagsorden som i stor grad er overtatt fra de enkelte disiplinenes *egne interne tradisjoner*, ikke ut fra en vurdering av de utfordringer dagens samfunn stiller. De virkelig store problemene unnviks. Nye funn eller ideer roses, ikke fordi de er betydningsfulle, men spennende, som om samfunnsforskning var en hobby, et spill, en forlystelse.

Oppmerksomhet er selektiv. Dersom samfunnsforskningen overlates til seg selv, kan den lett stivne i selvtillitshet og selvopptatthet. Den må stadig utfordres utenfra for ikke å arbeide ufortrødent med gårdsdagens brennende problemer – som intellektuelt kan være fascinerende nok. Dette er særlig viktig for instituttsektoren.

Flere har hevdet som et problem at anvendte samfunnsforskere ofte har *svak selvforståelse* og *uklar identitet*. NORAS ønsker derfor at flere i instituttsektoren skal kvalifisere seg for en doktorgrad. Det innebærer at universitetsinstitutter får større betydning for belønningspolitikken i instituttsektoren, både på individ- og instituttnivå. Det er ikke nødvendigvis godt samsvar mellom hva som i akademisk disiplinsammenheng regnes som belønningsverdig og hva forskere i den anvendte instituttsektoren bør drive med og belønnes for.

Brukersiden

Hva brukersiden angår, kan det være grunn til å betvile om statsapparatet – ved de ulike sektordepartementer – kan sikre forskningens relevans fullt ut. Statsapparatet representerer ikke alle legitime samfunnsinteresser og forskningsbehov like godt. Forskjellige sosiale bevegelser, mer eller mindre velorganiserte grupper og organisasjoner som representerer ulike sider av samfunnslivet, både kan og bør spille en vesentlig rolle for samfunnsforskningens dagsorden. Byråsjefene bør ikke få monopolisere formuleringen av samfunnsmessige forskningsbehov.

Statskonsultant hevder at markedsavhengighet er en god måte å påvirke forskere i brukervennlig retning. De markedsavhengige instituttene er mer positive til å la brukernes behov påvirke hva det forskes på. Problemet er at ikke alle potensielle brukere er like betalingsdyktige.

Det er ikke sikkert at det finnes en modell for organisering og finansiering som er allment anbefalelsesverdig. Sektoren omfatter svært forskjellige brukerinteresser og mange fagfelt. Det er en betydelig risiko å satse så mye på en styringsinstans og en modell. Desentralisering og pluralisme er viktig.

Hvordan overleve?

Kolbenstvedt uttrykte sin glede over at Transportøkonomisk institutt nå endelig

er tatt med blant de samfunnsvitenskapelige instituttene. Over halvparten av instituttets 58 forskere har samfunnsvitenskapelig bakgrunn. Ut fra den historiske tilknytning til NTNf er TØI ofte blitt behandlet som et teknisk institutt, slik at problembeskrivelser og endringsstrategier har passet heller dårlig.

Den store forskjellen mellom TØI og de fleste andre anvendte samfunnsfaglige miljøer er TØIs ekstremt lave grunnbevilgningsnivå; det har blitt redusert fra 40 til nåværende 7 prosent. Dette er ikke holdbart på lengre sikt. Hvilke strategier har TØI brukt for å overleve?

- Noen store oppdragsgivere har tatt ansvar for mer langsiktige basisprosjekter. De har vurdert basiskompetanse som nødvendig for gode oppdragsprosjekter.
- Etablering av nye markeder. I dag har TØI ca. 50 ulike oppdragsgivere med tilhørende omfattende akkvisjonsarbeid og med prosjekter på det rene konsulentmarkedet.
- Høye timepriser – for å få midler til informasjon, kompetanseoppbygging, rekruttering og ledelse.
- Alle prosjekter skal nå ha en klar oppdragsgiver.
- Økt kostnadsbevissthet og nedskjæringer i utgifter. Antall ledere har blitt nesten halvert.

For å kunne fungere godt i forhold til brukerne kreves egentyngde, frihet og basiskompetanse. Instituttene må ha en grunnbevilgning i bunnen som er så stor at den kan bli et premiss for planleggingen av aktiviteter.

Også programbevilgningene bør finansiere oppbygging av basiskompetanse og langsiktig forskningsaktivitet. I forskningspolitiske dokumenter legges ofte en tredelt finansieringsstruktur til grunn. Spesielt skillet mellom program og oppdrag er viktig å få til i praksis. Men hva skjer i dag med de forskningsrådsbaserte programmer?

- Programmer deles opp i miniprosjekter, «alle» skal få noe. Oppbygging av miljøer tillegges i praksis ikke vekt.
- Finansiering av prosjekter som like gjerne kunne vært vanlige oppdragsprosjekter.
- Sløsing med ressurser gjennom tungvinte byråkratier med programstyres, underutvalg samt forhandlingsutvalg brukere imellom.
- Utstrakt detaljstyring av enkeltprosjekter.

Hvis brukerpresentasjonen i program-

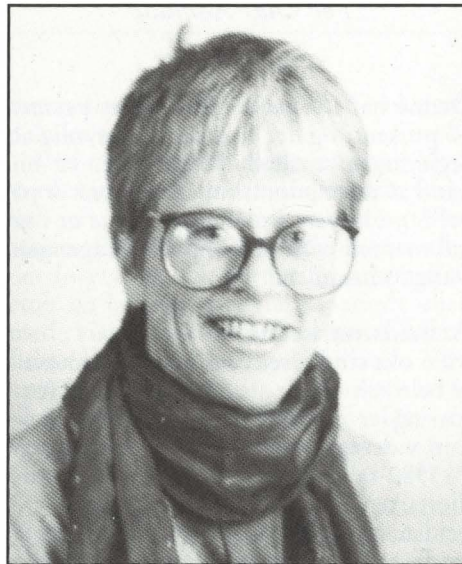
mene skal fungere konstruktivt, må forskningsrådene legge mer vekt på å utforme spilleregler og se til at deltakerne følger dem. Ellers vil direkte kontakt mellom forskere og oppdragsgivere være mer effektivt og skape mindre frustrasjoner.

Fra Amerika

Bødtker Sørensen tok utgangspunkt i sine amerikanske erfaringer og sitt arbeid med evaluering av norske arbeidsforskningsinstitutter.

Amerikansk oppdragsforskning er av to typer, *snever* kontraktsforskning hvor brukeren har et konkret spørsmål som skal besvares og *mer åpen* kontraktsforskning hvor brukeren definerer et tema som skal belyses. En bør avklare hva som menes med oppdragsforskning.

I USA er de anvendte samfunnsviten-

Marika Kolbenstvedt

skapelige instituttene som regel integrert i universitetssektoren. Forskerne deler seg mellom aktiviteter på universitetet og på instituttet. Dette er helt forskjellig fra den norske modellen.

To spørsmål står sentralt. For det første, hva skaper vilje til og motivasjon for å drive forskning? For det andre, hva skaper god anvendt forskning?

Den ekte forskeren ser på 8 timers dagen som en umulighet; det som er interessant, lar seg ikke begrense av arbeidstiden. Vilje til og motivasjon for forskning kan skapes på flere måter – én er ved incitamenter, ved bevisst å behandle folk ulikt. En annen er å skape en felles «korpssånd» om forskningen og dens idealer, da vil miljøet og forgrunnsfigurene i forskningsorganisasjonen være avgjørende. En tredje måte kan være av nærmest religiøs karakter, å skape overbevisninger om forskerens og forskningens kall.

Hva skaper god forskning? For det første: konkurranse – både innen og mellom institutter. For det andre: entu-

siasme. Men, hvordan sikre at entusiasme bevares? For det tredje: kreativitet. Men, hvordan bevare og utvikle kreativiteten? Ingen forskere er varig gode. Variasjon og atspredelse i form av undervisning og samhandling med studenter er særlig viktig for kreativiteten. Dette krever kopling til et universitet. Dessuten kan ofte mobilitet være av det gode for å heve forskningens kvalitet.

Stabilitet

Dagens løsninger i den samfunnsvitenskapelige sektor i Skandinavia tar med seg det verste fra ulike modeller; det blir for mye stabilitet og for mye likhet både *innen* og *mellom* institutter. Et viktig tiltak på kort sikt er å myke opp mulighetene for bevegelse mellom U&H-sektoren og instituttsektoren.

Hva er problemene med NORAS forslag om *en høy grunnbevilgning* (40-60 prosent)? For det første, det er ikke tilstrekkelig for å skape gode forskere; det vil dessuten gjøre instituttene til mini-universiteter, men uten inspirasjonen fra undervisning. For det andre, det vil verken skape den nødvendige ulikheten eller motivasjonen. For det tredje, det gir incentiver for stabilitet heller enn mobilitet blant forskerne. For det fjerde, en grunnbevilgning skal først og fremst brukes på hva markedet *ikke* vil betale. Da synes 40-60 prosent meget høyt.

Publisering

Kvalitetskriterier i instituttsektoren bør knyttes til publisering. Anvendt FoU er og bør være akademisk meriterende. Regelen i instituttsektoren bør være at resultater skal publiseres og da gjennom tidsskrifter med «referee»-ordninger. Det betyr at hvert prosjekt bør satse på to rapporteringsmåter, en for oppdragsgiver og en for tidsskrifter med «referee»-ordning. Det er også viktig at instituttene har en god og faglig sterk ledelse som bl.a. skal ha full kontroll med rekruttering av nye forskere.

Fra debatten

I *debatten* ble også andre poeng tatt opp, bl.a. følgende. 1. Hva er egentlig kvalitetskravene i instituttsektoren? Hva skal man der med doktorgrader? Fagdisiplinene definerer doktorgradene – som er rent akademisk orienterte. Anvendt FoU er noe annet. 2. Tilrådingen innebærer en akademisering av instituttsektoren; dvs. en økt orientering mot universitetene. Er vi tjent med det? 3. Mange institutter har lav grunnbevilgning fordi de *selv* har satset på ekspansjon. Da blir NORAS' anbefaling om 40-60 prosent grunnbevilgning av inntektene problematisk. Hva skal beregningsgrunnlaget være?

Olaf Tvede er seniorutreder ved NAVFs utredningsinstitutt.

Den nye studenteksplosjonen – dens forutsetninger og konsekvenser

De siste tre åra har vi sett en rekordartet vekst i studenttallet, og langt over et helt årskull søkte høyere utdanning i 1991. I denne artikkelen drøftes årsakene til det økte presset, og det reises spørsmål om hva ekspansjonen kan føre til.

Per Olaf Aamodt

Med studenteksplosjonen i Norge tenker vi på perioden etter 1960, da studenttallet ved universitetene økte fra ca. 10.000 til 20.000 i 1965, 30.000 i 1970 og 40.000 i 1975. For blant annet å demme opp for dette ble det dannet en ny sektor med høyere utdanning utenfor universitetene, og veksten ble kanalisert hit fra 1975 fram til 1988. Men fra 1988 startet en ny og temmelig uventet studenteksplosjon, nettopp da man på grunn av reduserte ungdomskull heller skulle forvente nedgang eller i det minste stagnasjon. Studenttallet økte fra 110.000 i 1988 til ca. 145.000 i inneværende studieår. Det er universitetene som har fått det meste av veksten og særlig de største institusjonene. Universitetet i Oslo økte fra ca. 19.000 til 31.000 studenter på bare tre år.

Samordnet opptak

Fra og med 1991 har vi gjennom et samordnet opptak fått fram tall for den reelle totale søkningen til høyere utdanning. Hele 77.000 kvalifiserte søkere meldte seg. Dessverre har vi ikke et korrekt sammenlikningsgrunnlag med tidligere år, men Statistisk sentralbyrå utarbeidet søkerdata for en del av høyere utdanning i 1986 og 1987. Veksten er meget sterk. Til de pedagogiske høgskolene ble søker-tallet mer enn seksdoblet fra 1986 til 1991, fra under 4.000 til over 24.000, og distriktshøgskolene fikk i 1991 32.000 søkere mot 12.000 i 1986. Vi kjenner ikke det totale antall personer som søkte i 1986, men det lå neppe særlig over 30.000.

Økende studiefrekvens

Hvordan kan så denne veksten forklares? Det må presiseres at vi fortsatt mangler viktige data for å kunne gi et sikkert svar, men noen antydninger kan gis. For det første er det mange tegn på at andelen av årskullene som starter studier – studiefrekvensen – er økende.

Denne har i løpet av 1980-tallet passert 30 prosent, og det er ikke usannsynlig at regjeringens måltall, 40 prosent, vil bli nådd av de ungdomskullene som nå er på vei inn i høyere utdanning. Dette er i så fall mer enn nok til å oppveie nedgangen i ungdomskullene.

Arbeidsmarkedet

Men økt studiefrekvens kan ikke forklare hele veksten de siste åra. En viktig forklaring er et endret ventemønster mellom videregående og høyere utdanning. På 1980-tallet var det vanlig å utsette studiestarten i ett eller flere år. Dagens arbeidsmarked fører til at flere vil starte studiene straks etter videregående skole – samtidig som det fortsatt er mange nye som melder seg fra avgangskullene fra ett, to eller flere år tilbake. I en overgangsfase skaper dette endrede mønsteret en sterk, men midlertidig, økning i antall nye studenter inntil et nytt ventemønster har stabilisert seg.

I tillegg ser vi klare tendenser til at flere av de ferdige kandidatene i høgskolesektoren fortsetter direkte videre i høyere utdanning. Utslagene er særlig klare for distriktshøgskolekandidatene og henger naturligvis sammen med svekkede arbeidsmuligheter. Endelig er det grunn til å anta at mange av de som skaffet seg gode jobber med «ufullstendig» utdanning (f.eks. innen økonomi og EDB) midt på 1980-tallet, nå vender tilbake til utdanningssystemet.

Hvis disse betraktningene er riktige, er det store presset av midlertidig art, og vi må kunne forvente redusert tilstrømning og studenttall mot slutten av dette tiåret. Men selvsagt kan det tenkes at både studiefrekvens og gjennomsnittlig studietid øker, og dermed oppveier den forventede nedgangen.

Press-situasjon

Den kraftige veksten har skapt en press-situasjon på mange institusjoner, som imidlertid har vist stor vilje og evne til tilpasning. Ellers har utviklingen i liten grad vært problematisert. En grunnleggende målsetting for høyere utdanning har vært å kunne gi et tilbud til alle studiesøkende. Men er det rimelig å forvente at dette skal gjelde også når man stilles overfor en flom av søkere fra flere kull samtidig? På den annen side – hvilke alternativer skal man tilby studiesøkende ungdom når også jobbtilbudet mangler? Hvor langt kan man bruke utdannings-systemet til å demme opp for arbeidsledighet, særlig når en vet at studentene må betale en stor del av regningen gjennom sine studielån?

Tid for debatt

Det er ingen grunn til å legge skjul på at myndighetene her står i en skikkelig klemme. Den vanskelige situasjonen på arbeidsmarkedet, parret med en tro på det framtidige kunnskapsbaserte samfunn, tilsier en mest mulig åpen dør inn til høyere utdanning. Men på den annen side – er arbeidsmarkedet i stand til å suge opp det økende kandidattallet? Utviklingen for de nærmeste åra ser ikke lys ut. Hvilke konsekvenser får veksten for høyere utdanning? Makter institusjonene presset, og risikerer vi å gjøre gamle feil om igjen ved en rask stillingsvekst etterfulgt av stagnasjon? Og endelig – hvor skal veksten kanaliseres? Bør større deler av universitetenes grunnutdanning overføres til det regionale høgskolesystemet med de konsekvenser dette får for arbeidsdeling i høyere utdanning. Dette er spørsmål som nå bør tas opp til debatt.

Per Olaf Aamodt er avdelingsjef ved NAVFs utredningsinstitutt.

Terje Bruen Olsen

Stillingsstruktur og kvalifikasjonskrav

Fellestrekkene er flere enn forskjellene når det gjelder stillingsstruktur og kvalifikasjonskrav ved forskningsinstitutter og -stiftelser innenfor anvendt samfunnsforskning. Dette viser en undersøkelse utført ved NAVFs utredningsinstitutt.

Godt og vel halvparten av de 35 institusjoner som faller inn under det såkalte Kvalitetskriterie-utvalgets mandat, er behandlet i undersøkelsen. Utvalget ble oppnevnt av NORAS for å utrede og anbefale kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning ved institutter utenfor universitets- og høyskolesektoren.

Sydd over samme lest

De undersøkte institusjoner har en stillingsstruktur som i hovedsak er sydd over samme lest. De fleste steder knyttes stillingsstrukturen an til det statlige system, med en «basis»-forskerkategori med opprykksstige etter ansiennitet, og to til tre kategorier høyere opp. Her er kompetansekravene større.

Mange av institusjonene er statlige og benytter den statlige lønnsplan for forskere. Også mange av de frittstående institusjonene har en struktur og et lønnsystem som ligner på statens, dog med tilpasninger for det enkelte institutt. De stillingsbetegnelser som brukes, er vanligvis Forsker III, Forsker II og Forsker I. De fleste forskningsstiftelsene og noen av instituttene har egne lønnsystemer, gjerne knyttet til avlønning på individuell basis. Ansiennitetsprinsippet benyttes i en viss grad, gjerne på de lavere nivåer.

Ansettelse og opprykk

Ved de statlige institusjonene har man gjerne et detaljert regelverk i forbindelse med ansettelse og opprykk. Også de fleste andre institusjoner har retningslinjer for dette. Om lag halvparten av institusjonene benytter ved ansettelse be-

dømmelseskommisjoner med ekstern deltakelse.

Ved mange institusjoner er opprykksvurdering basert på at den enkelte forsker selv ber om en slik vurdering eller sender søknad om opprykk. Andre steder foretas en slik vurdering automatisk etter en bestemt ansettelsesperiode eller med visse mellomrom, eller ledelsen fremmer forslag på eget initiativ. Ved opprykk benytter nesten alle institusjoner bedømmelseskommisjon. Det er vanlig med ekstern representasjon.

Kvalifikasjonskrav

Standarder og krav som stilles vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler, fungerer ofte som norm også for kvalifikasjonskrav til forskere og fagpersonale i instituttsektoren. Noen institutter refererer til Forskerforbundets kriterier eller til retningslinjer utarbeidet av NORAS.

Forskningskompetanse i akademisk forstand anses som viktig ved de fleste institusjonene, gjerne dokumentert gjennom vitenskapelige publikasjoner. Men det stilles også krav knyttet til kompetanse innen institusjonens spesifikke formål og arbeidsområde. Mange steder legges det også vekt på andre kvalifikasjoner enn de forskningsmessige – eksempelvis veilednings- og undervisningserfaring og formidlingsevne.

Artikkelen bygger på et arbeid som er publisert som vedlegg til: «Kvalitet og relevans». NORAS-utredninger 1991:1.

Terje Bruen Olsen er utredningskonsulent ved NAVFs utredningsinstitutt.

Bomull

I Forskningspolitikk nr. 2/1991 rettet jeg konkret kritikk mot viktige deler av en utredning Statskonsult hadde levert om instituttsektoren. Svaret fra direktør for Statskonsult Christian Hambro i nr. 3 av bladet tilsier et kort gjensvar.

Ulf Torgersen

Hambro går ikke inn på mine konkrete anførsler. Kanskje er han enig i dem – kanskje ikke. Hans argumentasjon kan tyde på det første.

Hans poeng er nemlig at forskning og konsulentvirksomhet er ulike aktiviteter. Konsulentvirksomheten er beslutningsorientert, foregår i dialog med oppdragsgiver, formidler standpunkter fra miljøer, er normativ, osv. og skiller seg i så måte fra forskning. Han mener jeg har lagt for strenge, kanskje også gale mål på de produktene som hans organisasjon leverer.

Nå framgår det av mitt innlegg at jeg ikke var ute for å rette femte desimal. Jeg pekte på viktige feil, bl.a. en tendens til å mene i vei uten å sjekke lett tilgjengelige dokumenter som raskt kunne gitt langt sikrere kunnskap. Er dette irrelevante småfeil? Som er OK i en konsulentrapport?

Hambro går enda litt lenger, og hevder at «det er bedre å ha omtrent rett enn helt urett». Det er riktig nok, men sagt i denne forbindelsen antyder det nærmest at om man gjør ordentlig håndverk, er det alvorlig fare for skivebom, mens større lettferdighet sikrer brukbare treff, om enn ikke innerblink. Jeg ville derfor legge til «... men uten tilstrekkelig godt arbeid med premissene, vet man ikke om konklusjonene er rette eller gale, enten man nå er forsker eller konsulent».

Ulf Torgersen er forsker ved Institutt for sosialforskning, INAS, og professor II ved Universitetet i Oslo.

Filantropiens innflytelse på et grunnforskningsinstitutt

Finn Aaserud viser i sin bok hvordan Niels Bohr bevisst arbeidet for å skape en illusjon av et bekymringsløst senter for forskning av svært teoretisk karakter. I virkeligheten engasjerte han seg i en bred offensiv for å skaffe midler.

Robert Marc Friedman

Tilhengere av den frie og ubundne nysgjerrighet viser gjerne til Bohrs Institutt for teoretisk fysikk i København som illustrasjon på hvordan forskning bør foregå. Bildet av den briljante danske fysikeren, omgitt av begavede unge forskere i ivrig diskusjon om kvantemekanikk, er selvfølgelig besnærende. Bohr, sier legenden, var fylt av en lidenskap etter å vite og etter å forstå.

I 1920-årene var Bohr i stand til å fostre den forskningsstil og den institusjonelle kultur han ville fordi målsettingene i den daværende finansieringspolitikk falt sammen med hans egne. Rockefeller-stiftelsen søkte å identifisere de beste internasjonale sentre for naturvitenskapelig forskning, som man mente var i Europa, yte direkte økonomisk støtte for å «gjøre toppene høyere» og å eksponere bare de mest lovende studenter for disse sentrene i en begrenset periode. Etter å ha mottatt Nobelprisen i 1922 og nettopp etablert et institutt for teoretisk fysikk, dro Bohr fort fordel av Rockefeller-finansieringen for å utvikle sitt institutt utover de inntil da beskjedne rammer.

Forskningsorientering

I begynnelsen av 1930-årene forårsaket en rekke begivenheter innen forskning, internasjonal politikk og filantropisk tenkning at Bohr revurderte instituttets forskningsorientering og målsettinger. Diskusjonene om atomenes elektroniske skall ble erstattet av eksperimentelle og teoretiske forskningsprogrammer innenfor kjernefysikken. Ved midten av 1930-årene huset instituttet også et velfinansiert biologisk forskningsprogram.

Rockefeller-stiftelsen forlot på denne tiden strategien med å støtte mange ulike vitenskaper bare basert på eksellenskriteriet. Stiftelsen bestemte seg i stedet for å fokusere på å søke å gjøre biologisk vitenskap om til en streng eksperimentell disiplin basert på eksakte metoder og teori fra fysikk og kjemi. Lederne av programmene håpet å kunne trekke til seg prestisjebringende fysikere og kjemikere. Valget falt på Bohr i forhåpning om at han ville overveie å definere et større forskningsprogram som kunne bringe fysikken inn i eksperimentell biologi.

Komplekse forhandlinger

Aaserud argumenterer sterkt for at endringer i strategien til Rockefeller-stiftelsen hadde betydning for at Bohr tok til seg biologiske og kjernefysiske programmer. Instituttet ble således orientert i en retning som Bohr opprinnelig ikke hadde tenkt og som til slutt viste seg å være meget betydningsfull.

Aaserud forfølger de komplekse forhandlinger der Bohr først ikke lyktes i å oppnå støtte fordi hans interesse for biologi var begrenset til vage filosofiske spørsmål. Endelig, i oktober 1934, snudde han helt rundt. I samarbeid med flyktningen og forskeren George von Hevesy, definerte Bohr et forskningsprogram som Rockefeller-stiftelsen ga sin entusiastiske støtte. Dette, viste det seg, satte Bohr i stand til å legge om hele instituttet.

Forskningen Bohr hadde valgt innebar å bruke radioaktive sporstoffer for å studere biologiske prosesser. Von Hevesy hadde vært en pioner når det gjaldt å utvikle slike teknikker, men mangelen på passende materiale hadde begrenset deres bruk av eksperimentelle redskaper. Partikkel-akselleratoren så dagens lys, og oppdagelsen av kunstig induert radioaktivitet åpnet opp for nye muligheter til å raffinere spor-teknikken. I praksis krevde et skikkelig forskningsframstøt svært dyrt utstyr for å skape tilstrekkelige radioaktive isotoper, som syklotron eller en høyspent partikkel-aksellerator.

Tok signalene

Bohr hadde nå begynt å forstå behovet for å anskaffe slikt utstyr om hans institutt skulle kunne bidra i særlig omfang til kjernefysikken, som på den tiden fremsto som en sentral ny forskningsfront for internasjonal fysikk. Økonomisk støtte innenfor Danmark var ikke tilstrekkelig til å anskaffe det nødvendige utstyr; Rockefeller-stiftelsen ville ikke lenger vurdere å støtte instituttet bare for å hjelpe til med å opprettholde eminens innen fysikk. Aaserud viser på en over-

bevisende måte at først når Bohr tok signalene fra Rockefeller-stiftelsen, utviklet han en genuin interesse og definerte forskningsprogrammene innen både eksperimentell biologi og kjernefysikk. Det biologiske programmet satte ham i stand til å anskaffe utstyret for å sette i gang seriøse kjernestudier ved instituttet.

Bohrs institutt ble et ledende senter for arbeid innen kjernefysikk. Det biologiske forskningsprogrammet bidro sterkt til von Hevesys Nobelpris i kjemi i 1944. Under krigen overførte von Hevesy det biologiske forskningsprogrammet til Sverige, der han valgte å bli.

Myter

Aaseruds bok fokuserer på et smalt felt og avslører neppe noen nye teoretiske funn. Men boken åpner et vindu mot faktiske «complexities» i utviklingen av vitenskapene og institusjonene der disse dyrkes. Dette er viktig for å vise de intrikate forbindelser mellom en grunnforskningsinstitusjon og en privat filantropisk stiftelse, som har sitt eget sett av samfunnsmessige og vitenskapelige prioriteringer.

Typisk nok, etter å ha blitt finansiert av NÅVF og gått i lære ved et internasjonalt ledende senter for vitenskapshistorie, har ikke Aaserud vært i stand til å finne passende arbeid i Norge. I Norge er det fortsatt en dominans av filosofiske og teoretiske studier av vitenskap, som ikke evner å ta for seg disiplinene, institusjonene og forskerne – i deres ulike kontekster. Dette betyr at norsk forskningspolitikk fortsatt må basere seg alt for mye på myter, idealiseringer og retoriske fiksjoner når det handler om forskningens og universitetets natur.

Finn Aaserud. Redirecting Science: Niels Bohr, Philanthropy and the Rise of Nuclear Physics. Cambridge University Press, 1990.

Robert Marc Friedman er Director of the Science Studies Program ved University of California, San Diego, og en hyppig gjest ved Utredningsinstituttet og Senter for teknologi og menneskelige verdier.

Samfunnsforskerne på egne ben?

I USA foregår det mye samfunnsforskning, både med offentlig og privat støtte. Men den offentlige finansiering har i svært stor grad skjedd som kontraktsforskning via departementer o.l. mens den direkte støtte via forskningsrådene har vært mer beskjeden. Dette har også vært reflektert i den interne organisering av det generelle nasjonale forskningsrådet, National Science Foundation (NSF). Dette viste seg samtidig å være en fordel i beynnelsen av 1980 årene da president Reagan ønsket å skjære ned bevilgningene til samfunnsforskningen – manglende øremerking og synbarhet gjorde det vanskelig å få til de ønskede budsjettkutt.

NSF har nå gitt denne forskningen status som et fagråd i vår terminologi (Directorate).

Argumentet for dette har vært et ønske om en bedre synliggjøring av samfunnsfagene og en frigjøring fra det be-

vilgningsmessige «tunge» biologifaget som de nå er skilt fra. Mange mener at en høyere formell status vil gi fagene en mer direkte adgang til pengekassen og dermed bedre sjanser for økte bevilgninger. Andre er redde for at fagene, «når de må klare seg selv», vil komme i en mer utsatt posisjon.

Blir universitetene stiftelser i Sverige?

Igangsettingen av en «snabbutredning» med sikte på å gjøre de svenske universiteter til statlige stiftelser, er noe av det som har vakt mest oppmerksomhet etter regjeringsskiftet nylig. Universitetet i Umeå har fått tilbud om «å være først ut», og har ikke sagt prinsipielt nei. Forslaget må nok ses på bakgrunn av de borgerlige partiers ønsker om å gi universitetene både større frihet og å utsette dem for større risiko. Også forslaget om å av-

vikle de såkalte «løntagarfonder» og anvende en del av midlene til forskning og utdanning, har naturlig nok skapt interesse.

Flere og mindre forskningsstipend i Danmark?

Også i Danmark er man opptatt av å strømlinjeforme forskerutdanningen etter et Ph.D.-lignende mønster. Dette, samt et ønske om å utdanne flere forskere, gjør at Undervisningsministeriet også ser seg om etter sparemuligheter. Et forslag går ut på å redusere de nåværende forskningsstipend (kandidatstipend) fra ca 200.000 kr. årlig til vel halvparten. Samtidig foreslås at stipendiatene konsentrerer seg om forskerutdanningen – de nåværende plikter mht. undervisning o.l. sløyfes.

Forskningsrådene i Paris

OECDs komité for forskning og teknologi, ved underkomiteen for universitetsforskning, arrangerte nylig et stort møte i Paris, med tittelen: «Autonomies and interdependences in science policies. The changing role of research councils».

Det franske forskningsrådet CNRS var vertskap for møtet, som primært var myntet på forskningsrådsledere. Fra norsk side møtte de to adm. direktører Narve Bjørge og Rolf Skår, samt ekspedisjonssjef Tore Olsen. Hans Skoie møtte som deltager i underkomiteen.

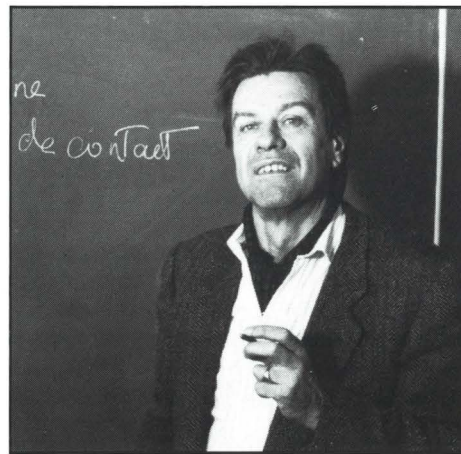
Drøftingene foregikk i tre sesjoner:

- Rådernes forhold til offentlige myndigheter og samfunn
- Forholdet til forskersamfunnet og forsknings-institusjonene
- Betydningen av internasjonaliseringen for rådene.

Interessant nok betonte OECD allerede i invitasjonen at:

research councils in all Member countries have three basic features in common:

... they are the institutions through which the scientific community is entrusted with the *autonomous* management, based on peer review, of government funding specifically al-

Dr. Pierre Gilles de Gennes, Nobelprisvinner i Fysikk 1991 – tidligere CNRS-forsker.

located to scientific research;

... their organisation and modus operandi correspond to a principle of *autonomy* within science: they primarily support individual scientists or teams on the basis of unsolicited proposals, and their organisation largely corresponds to the structure by disciplines of university departments and chairs;

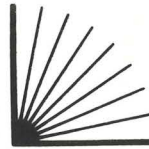
... as national institutions, they represent national *autonomy* in science.

(NB: It should however be recognised that in a few countries some institutions called research councils do not in fact have the function of granting agency function, and that this function is actually fulfilled by other organisations with different names, whose autonomy may be less apparent).

De organisasjoner som var representert på møtet, levde i forbausende grad opp til denne avgrensningen, noe som må være interessant i enhver debatt om forskningsrådsoppgaver og struktur.

Rådene stod åpenbart overfor mange felles problemer og utfordringer. Et viktig spørsmål, som dukket opp flere ganger, var hvor lenge primært forskerstyrte organer kan forventes fortsatt å motta rundsumsbevilgninger uten øremerkinger når de samtidig påberoper seg å være opptatt av «a wide spectrum of concerns such as competitiveness, health, the environment, climate, etc.»

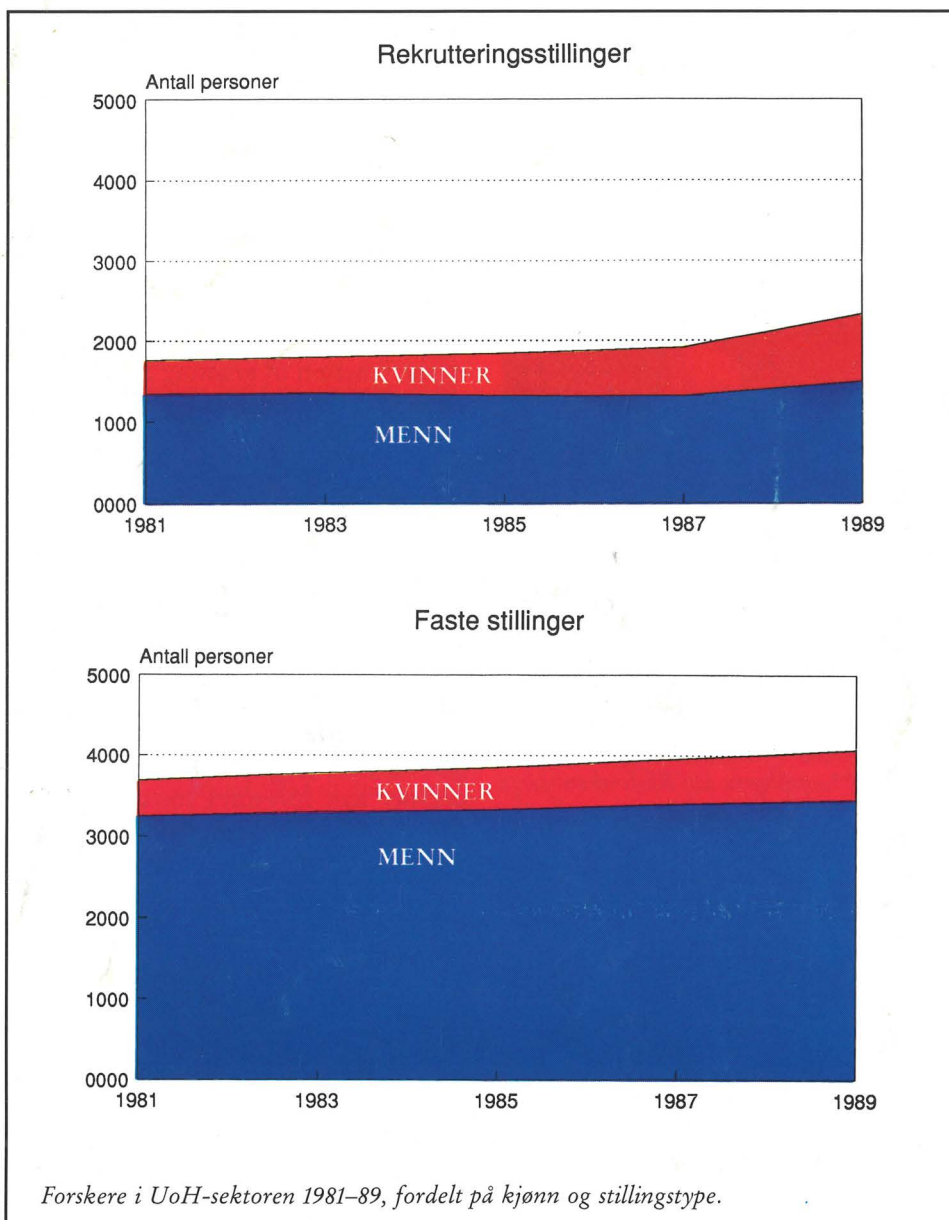
CNRS benyttet for øvrig anledningen til å arrangere et «Séminaire Franco-Nordique» som direkte etterfulgte konferansen. Hensikten var å bli bedre kjent, og å drøfte hvorfor de forskningsmessige forbindelser mellom Frankrike og Norden ikke er sterkere. En noe overlesset dagsorden preget av lite problematisering, bidro nok til at dette bare delvis ble innfridd.

Returadresse:
 NAVFs utredningsinstitutt
 Munthesgate 29
 0260 Oslo

Kvinner i fremgang

Antall kvinnelige forskere i universitets- og høyskolesektoren (UoH-sektoren) og instituttsektoren ble nesten doblet på 80-tallet. Til sammenligning var veksten blant deres mannlige kolleger 18 prosent.

Til sammen arbeidet 2858 kvinnelige forskere i UoH-sektoren og instituttsektoren i 1989, mot 1466 i 1981. Tilveksten var større i instituttsektoren (121 prosent) enn i UoH-sektoren (81 prosent).

I gjennomsnitt for de to sektorene økte kvinneandelen fra 14 prosent i 1981 til 21 prosent i 1989. Kvinneandelen var størst i UoH-sektoren gjennom hele perioden; 15 prosent i 1981 og 22 prosent i 1989. Andelen i instituttsektoren er imidlertid ikke mye lavere: 12 prosent i 1981 og 19 prosent i 1989. I næringslivet var kvinneandelen 13 prosent i 1989.

I UoH-sektoren var veksten større for kvinnene enn for mennene i så vel faste vitenskapelige stillinger som rekrutteringsstillinger og eksternt finansierte stillinger. Økningen i kvinneandelen var minst i de faste stillingene; fra 12 prosent i 1981 til 15 prosent i 1989. For toppstillingene, dvs. professorer og dosenter, ble andelen nesten doblet, men er fortsatt bare 7 prosent. Blant forskerrekruertene, i alt 2333 personer i 1989, økte kvinneandelen betydelig mer; fra en snau fjerdedel i 1981 til en drøy tredjedel i 1989 (838 kvinner). Av disse var 574 i stipendiatstilling i 1989, mot 140 i 1981. Mest økte andelen blant studentstipendiater; 69 kvinner av i alt 146 i 1989.

Tallene er hentet fra forskerpersonalregisteret ved NAVFs utredningsinstitutt.